

ДЕНЬ

МѢСЕЧНО СПИСАНИЕ.

ГОДИНА ВТОРА

II КНИЖКА — ЮНИЙ

1892

ШУМЕНЪ

Печатница „ОСНОВА“

СЪДЪРЖАНИЕ:

- I. Основитѣ на социалистическото общество. Преводъ отъ нѣмски.
 - II. Сънѣтъ на Макара отъ В. Короленко.
 - III. Нашата статистика и нашитѣ фабрики.
 - IV. Изъ день въ день. Расказъ (изъ съвременния ни градски животъ).
 - V. Карлъ Марксъ. Лични въспоминания на Полъ Лафарга. (Преводъ).
 - VI. Социаленъ прегледъ. Международната манифестация на работниците на 1-ий Май.
 - VII. Изъ общественната хроника. — Национализмътъ въ в. „Свобода“. — Всѣко ли битие е егоистично и вѣченъ ли е национализмътъ? — Буржуазнитѣ наредби и съвременния национализъмъ. — Българскитѣ „национални идеи“. — В. „Свобода“ и българскитѣ социалисти. — Клеветитѣ на дописникътъ изъ „тълпата“ и преслѣдванята противъ социалиститѣ.
 - VIII. Книжнина. Социалъ-Демократъ, Тримѣсеченъ общественно-литературенъ Сборникъ. — Какъ е и какъ трѣбва да бѣде.
 - IX. Новини изъ живота и литературата.
 - X. Нови книги.
-

ДЕНЬ

ОСНОВИТЪ НА СОЦИАЛИСТИЧЕСКОТО ОБЩЕСТВО

Преводъ отъ тѣмски.

Първия основенъ законъ на социалистическото общество е *равенъ трудъ за всички, безъ разлика на полъ*. Щомъ обществото вземе въ своитѣ рѣцѣ всички срѣдства за изработване на предметитѣ, тутакси ще провъзгласи тоя основенъ законъ. Тогава никой не ще може да задоволява своитѣ потребности, безъ да работи; никой здравъ и способенъ за работение чловѣкъ не ще може да иска, щото другъ да работи за него.

Нѣкои отъ нашитѣ злонамѣренни противници казватъ, че социалиститѣ не искали да работятъ. Това е безмислица и говори противъ тѣхъ самитѣ. Лѣнници може да ги има само тамъ, дѣто други работятъ за тѣхъ. Това красиво положение на работитѣ го има днесъ, и даже, може да се каже, само за въ полза на най-буйнитѣ противници на социалиститѣ.

Социалиститѣ казватъ: „който не работи, не трѣбва да ѣде“. Но трудътъ не трѣбва да бжде голъ трудъ или само губение на сила: той трѣбва да бжде трудъ полезенъ и производителенъ. Ще рече, новото общество иска, щото всѣки да вземе извѣстна фабрична, или земледѣлческа или друга нѣкоя длъжностъ, която му дава възможность да помогне, за

да си изработи количеството на предмѣтитѣ, което е необходимо за задоволяване на дневнитѣ потребности. *Нѣма наслаждение безъ трудъ и трудъ безъ наслаждение.*

Но, щомъ всички се подчинятъ на труда, тогава и всички ще иматъ еднакъвъ интересъ, щото трудътъ да бѣде: 1) умѣренъ, да не съсипва никого и да не се продължава много; 2) колкото се може по-приятенъ, по-разнообразенъ; 3) колкото се може по-възнаградителенъ, защото отъ това зависи мѣрката за благосъстоянието на обществото.

Да бѣде трудътъ такъвъ, зависи отъ начинътъ, споредъ който се изработватъ предмѣтитѣ, отъ производителнитѣ сили, които располага обществото и отъ неговитѣ нужди. Социалистическото общество не се образува съ цѣль да живѣе, както днесъ живѣе сиромашта, пролетарията. То се образува за да освободи най-голѣмата частъ отъ челоуѣцитѣ отъ пролетариятския животъ, за да направи достъпни за всѣкого, до колкото се може по вече, приятноститѣ на живота. За това пъкъ трѣбва добръ да се знае кое е срѣднѣното число на неговитѣ потребности.

За да се знае, кое е срѣднѣното число на общественитѣ потребности, необходимо е да се нареди една администрация (управление), която да обгръща цѣлото поле на дѣятелността на обществото. Въ такъвъ случай, всѣка община съставлява една практическа основа. А тамъ, дѣто общинитѣ ще бѣдатъ толкова голѣми, щото мъчно ще бѣде да се уловятъ всички подробности, ще бѣдатъ раздѣлени на участъци. Всички членове на коммуната (общината), като стигнатъ опредѣленната отъ закона възраст, безъ разлика на полъ, взиматъ участие въ общинскитѣ избори и избиратъ довѣрени лица, които ще ръководятъ управлението (администрацията). На чело на всички мѣстни администрации стои централната (главната) администрация, която, не щѣ и дума, не ще бѣде нѣкакво неотговорно правителство, но една администрация патоварена само да води дѣлата.

Трѣбва ли тая цѣнтрална администрация да се назначава на право отъ общото гласоподавание или отъ общинскитѣ управления? Това не е важно и никой нѣма да се спира върху това питане. На такива питання въ бѣджѣце ще се дава съвсѣмъ малко мѣсто защото въ бѣджѣцето общество не щѣ има длѣжности, които даватъ особенни почести, го-

лѣма властъ и високи приходи. Въ социалистическото общество ще има само длѣжности довѣрени, за които се избиратъ най-способнитѣ, мъже или жени, които отъ ново се избиратъ или замѣстватъ, спорѣдъ волята или гласоподаването на избирателитѣ. Тия длѣжности ще бѣдатъ занимавани само презъ едно опредѣлено време, ще рѣче, общественитѣ службаши не ще бѣдатъ „чиновници“. Защото длѣжноститѣ, които ще занимаватъ нѣма да бѣдатъ продължителни длѣжности, нито пъкъ ще има възвишаване. А най вече нѣма да има иерархически (подчиненъ) редъ.

Отъ казаното е ясно, че не е важно да знаемъ, дали между главното (централното) и мѣстното управление ще има срѣдни стѣпени, като напимѣръ, окръжни управления. Ако намѣратъ, че тѣ сж необходими, ще ги има; ако тѣ сж безполезни, ще ги махнатъ. Потрѣбитѣ на живота ще рѣшатъ това. Но не щѣ и дума, че успѣхитѣ въ развитието на чловѣчеството ще направятъ непотрѣбни старитѣ наредби. Последнитѣ ще се махнатъ безъ шумъ и безъ голѣмо препиране. Защото въ бѣдѣщото общество лични интересъ на никого не ще бѣде изложенъ на опасностъ, и ще се създаватъ нови наредби съ сжщата леснотия.

Ясно е, че управлението въ бѣдѣще свѣсѣмъ ще се различава отъ днешното. Колко днесъ препирни се водятъ въ вѣстницитѣ и списанията, колко ораторски борби се водятъ въ нашитѣ парламенти, колко дѣла се натрупватъ въ нашитѣ канцеларии за най-малката административна реформа!

Най важното нѣщо ще бѣде—да се измѣрятъ силитѣ, които располага обществото, да се измѣрятъ срѣдствата за производство въ фабрицитѣ, работилницитѣ, земитѣ и т. н. . . . и тѣхното по-предишно произвеждане; сетнѣ, да се изброятъ приготвенитѣ и потрѣбнитѣ предмѣти за живѣние, споредъ срѣднитѣ нужди на населението. Ще рѣче, при бѣдѣщитѣ наредби най-голѣмо значение ще има статистиката; тя става най-важната наука отъ всички спомагателни науки, защото тя ни дава мѣрквата, съ която мѣримъ всѣка социална (обществена) дѣятелностъ.

Статистиката и сега има голѣмо приложение. Бюджетитѣ на държавитѣ, общинитѣ и окръжнитѣ свѣсти се основаватъ на едно голѣмо число статистически свѣдения, които се събиратъ всѣка година въ всѣки клонъ на управлението.

Всеки директоръ на пѣкоя голѣма фабрика, всеки търговецъ може, като се води отъ статистическитѣ свѣдения, придобити отъ дългъ опитъ, да опредѣли какво има да прави идущото тримѣсечие и какъ трѣбва да нареди своето производство и своитѣ купувания и продавания. Фабрикантитѣ на желѣзото отъ различни страни съ цѣль да избѣгватъ нещастията отъ индустриалнитѣ кризи отдавна се съединиха и направиха една точна статистика на своя капиталъ, който лѣжи въ магазинитѣ (на стокитѣ), — колко желѣзни стоки може да искарга всяка фабрика, колко стока може приблизително да се продава, а съ тога заедно и колко трѣбва да искарга всяка фабрика презъ идущитѣ мѣсеци. Търговията така сжщо има, още днесъ, свои пълни статистики. Всяка седмица голѣмитѣ пазари и пристанища ни даватъ картипа на приготвенитѣ стоки — газъ, кафе, памукъ, захаръ, жита и т. п. Сжщо и всички цивилизовани държави, сж захванали вече да правятъ статистики на своитѣ реколти (жетви). Когато се знае, колко земя може да бѣде посѣена съ извѣстιο количество жито, може да се присмѣтне и срѣдния продуктъ на жетвата, и спорѣдъ това, какво ще остане отъ тая жетва, да се опредѣли цѣната на житото току-рѣчи точно. Впрочемъ тия статистики повечето пѣти сж не точни, защото продавачитѣ на стокитѣ иматъ полза да скриватъ истината. Но пѣкъ тия статистики ни показватъ на начина, спорѣдъ който ще става пазаря въ най-близко време.

Въ социалистическото общество работитѣ ще бждатъ наредени много по добрѣ. Всичко ще върви по единъ опредѣленъ планъ и редъ. Цѣлото общество ще бѣде наредено. За това лесно ще бѣде да се наредятъ въ видъ на стълба различнитѣ нужди на обществото и за каквото малко време да бѣде приетъ пѣкакъвъ опитъ, цѣлото се пѣкъ ще си върви по свои пѣтъ.

Като сравнимъ статистикитѣ на естественнитѣ нужди, направени споредъ условията и различнитѣ клонове на труда, съ това що може да изработва обществото, получава се срѣдното число време, което трѣбва да се работи всеки день, за да се задоволятъ нуждитѣ на цѣлото общество.

Въ социалистическото общество всяко лице само си избира занятieto, което иска да работи. Многото различни клонове на труда ще позволява да се взиматъ предъ очи най-

разнообразнитѣ желанія. Ако въ нѣкой клонъ има излишни работни рѣцѣ, а въ други не достигатъ. администрацията ще вземе мѣрки, за да има на всѣгадѣ потрѣбното число работници. Като се прилагатъ малко по-малко всички работни сили къмъ трудътъ, най-сетнѣ наредбата ще функционира (ще дѣйствува) по лесно. Всѣко занаятие и неговитѣ расклонения избиратъ своитѣ управители, на което се възлага управлението. Тия управители не ще бждатъ тъмнични стражари, каквито сж повечето отъ днешнитѣ инспектори и кондуктори (рѣководители) на работитѣ, но сжци другари, които изпълняватъ административна длѣжностъ, съ която ги натоварватъ.

Така организувания трудъ върху основитѣ на пълната свобода и на най—демократическото равенство, при които всѣки гарантира за всички и всички за всѣкиго, пробужда най-възвишенитѣ чувства на солидарностъ, въдушевява стрдцата съ една весела любовь къмъ труда и поражда едно благородно осѣщание за подражание, каквото никждѣ и въ никое време е нѣмало и не може се намѣри при днешната наредба на производството.

Не стига това. Щомъ всѣки работи за всички и всички за одного, въ интереса е на всѣкиго и на цѣлото общество, щото всичко да бжде не само най хубаво и най съвършенно, но да се изработва и колкото се може най бърже. Социалистическата наредба ще възбужда всѣки одного да мисли за подобрене, за опростяване, за уголѣмение бързината на работението. Защото съ това ще се спѣстятъ работни часове и ще се спечели необходимото време за изработване на нови продукти, предназначени за задоволение на по-възвишени потрѣбности. Славолюбието за открития и изнамирания ще бжде възбудено до най висока стѣпень.

Дѣто ще се рѣче, въ социалистическото общество ще бжде съвсѣмъ противоположно на това, що казватъ поддържницитѣ на буржуазната наредба, като говорятъ за социализма. Колко изобрѣтатели днешнитѣ господари сж оставили да загинатъ! Колко други сж експлоатирали, за да ги оставятъ отъ послѣ да умиратъ отъ гладъ! Ако талантътъ и умътъ трѣбваше да господаруватъ въ буржуазния свѣтъ, повечето отъ господаритѣ отдавна трѣбваше да огстѣпятъ своето мѣсто на работницитѣ си, на управителитѣ си, на техницитѣ

си, на инженеритѣ си и т. н..... Тия сж именно, които, деветдесетъ и деветъ на сто, сж направили изнамиранията и откритията, които сж създали подобръннията, които отпослѣ ги е ограбвалъ капиталиста. Не може се изброи числото на ония, що сж направили откритията и изнамиранията и които сж погинали за това, че не сж намѣрили чловѣкъ, който да имъ даде срѣдства, за да приложатъ въ живота своитѣ открития и изнамирания. Колко още други сж биле или ще бждатъ задушени още въ зародиша си, подъ тѣжестта на социалната сиромашия и въ борбата за катадневния хлѣбъ! Господаритѣ на свѣта не сж хората съ свѣтлия и проницателенъ умъ. Тѣ иматъ само голѣмитѣ богатства. Това, обаче, не ще рѣче, че, по нѣкога, умътъ и кесията не могатъ да бждатъ съединени въ едно само лице. Исклучението не унищожава правилото.

Това състояние на работитѣ съвсѣмъ изчезва въ социалистическото общество. Въ него всѣки развива своитѣ способности, за да извлече нѣкаква лична полза, но въ сщцото време той ползува и цѣлото общество. Въ днешно време личния егоизмъ и общото добро сж двѣ противоположни нѣща, които исклучаватъ единъ други. Въ новото общество това противорѣчие изчезва. Личния егоизмъ и общото добро въ него сж въ хармония (съгласие) и равнозначни. „Не може, казва Джонъ Стюартъ Милъ, да се намѣри по-благоприятна почва отъ еднѣ комунистическа асоциация (сдружаване) за развитието на тая идея, че общия интересъ е тѣй сщцо и интересъ на всѣки едного. Всѣко благородно подражание, всѣка физическа и умственна дѣятелность, които се съсипватъ днесъ въ преслѣдванието на лични и егоистични интереси, ще търсятъ друго поле за дѣйствия. Това поле ще намѣрятъ въ работението за общо добро на цѣлото общество“.

Голѣмото влияние на такова едно нравствено състояние е ясно. Производителността на труда ще се уголѣми и това ще направи, щото да могатъ да се задоволятъ повъзвишенитѣ потребности.

Но и трудътъ трѣбва тѣй сщцо да става повече и повече приятенъ. За това трѣбва да се направятъ добри работилници, практически наредени, до колкото се може да се запази работникътъ отъ всѣка опасность, да се унищожатъ неприятнитѣ миризми, паритѣ, дима, съ една дума,

всичко, що може да породи негодности и уморяване.

Въ началото новото общество ще произвежда съ старитѣ сръдства и сѣчива, които то ще вземе въ рѣцѣтъ си. Но колкото и да ни се виждатъ подобрепи, тѣ пакъ не ще бждатъ толкова добри за новитѣ наредби. Много отъ фабричитѣ, машинитѣ, распрѣснатитѣ сѣчива, отъ пай-първобитнитѣ и до най-свършеннитѣ, нѣма да отговарятъ нито на числото на лицата, които ще търсятъ работа, нито на приятността и сгодността, които ще искатъ работницитѣ.

Отъ тукъ се вижда, че онова, което въ новото общество ще трѣбва да се извърши незабавно е — да се направятъ много и голѣми работилници, добръ освѣтени, провѣтрени, направени и напичени най-хубаво. Искуството, науката, въображението, рѣзната похватливостъ ще намѣрятъ по този начинъ широко поле за дѣятелностъ. Ще се приложи всичко, каквото изобретателния умъ на чловѣка може да намѣри за най-сгодно и най-приятно отъ къмъ страна на зданието, на вентилацията (провѣтриване), освѣтлението и отопление-то, техниката, машинитѣ и чистотата. Всички работилници въ новото общество ще бждатъ съсредоточени на опредѣлени мѣста. А това ще спести двигателната сила, отопление-то, освѣтлението, времето и ще направи труда и живота приятни. Жилищата ще бждатъ отдѣлни отъ работилницитѣ и ще се освободятъ отъ всичкитѣ несгодности на фабричния и професионалния трудъ. Тия несгоди, впрочемъ, ще се намалятъ до минимумъ или даже съвсѣмъ ще исчезнатъ, благодарение на практическитѣ стрѣмления и други всѣкакви мѣрки.

Още отъ сега науката има сръдства да защити отъ всѣка опасностъ най-рискованитѣ професии, каквато е, напри-мѣръ, професията на въглекопача. Не ще и дума, че неудобства, които днесъ сж свързани съ труда въ рудницитѣ могатъ да се премахнатъ съ едно съвсѣмъ друго работение, съ силна вентилация, съ голѣмо освѣтление, съ голѣмото нама-ление, на работното време като често се смѣняватъ работницитѣ и т. н.... Химията и техниката позволяватъ даже още отъ сега да се премахнатъ неудобствата на праха, дима, мърчината и лошаивитѣ меризми.

Но при днешнитѣ наредби всички тия леснини, които ни дава науката, не се прилагатъ. Защото днесъ не се гле-

да на общата полза. Днесъ това или онова подобръние преди всичко е парична работа. Днесъ най-напрѣдъ се пита—дали работата, която се захваща, може да си покрие разнос-китѣ и дали тя ще даде нѣкаква печалба на лицето, което я извършва. Ако нѣкое подобръние не уголѣмява прихода на господаря, работникътъ нека погине. Капиталътъ днесъ не се влага въ такива работи, които нѣма да принесеатъ нѣкаква печалба на частния капиталистъ.

Съвсѣмъ другояче ще бѣде въ социалистическото общество. Работението въ него, надъ или подъ земята ще се отличава отъ сегашното, както денътъ отъ нощта.

СЪНЪТЪ НА МАКАРА *)

ОТЪ

В. Короленко.

Тоя сънъ видѣ сиромашътъ Макаръ, когото сждбата прокуди въ далечни, печални страни, онзи сѣщия Макаръ, по гърба на когото, както се знае, се стоварватъ всички криви дърва.

Неговата татковина — глухото селце Чалганъ — се губѣше въ далечната якутска първобитна гора. Бацитѣ и дѣдитѣ на Макара си извоюваха въ първобитната гора едно парче замръзнала земица и, макаръ печалния гѣсталакъ и да стоеше пакъ на около като враждебна стѣна, тѣ не се отчайваха. На очистеното мѣсто се явиха преградени нивя, ливади, а съ тѣхъ заедно купи сѣно и спопове, расширяаха се мъникитѣ димни колиби; най-послѣ, сжщо като побѣдно знаме, на баирчето изъ срѣдъ селцето се издигна къмъ небето камбанария. Чалганъ стана голѣмо село.

Но до като бацитѣ и дѣдитѣ на Макара воюваха съ дивата гора, горѣха я съ огънь, рѣжеха я съ желѣзо, тѣ сами не забѣлѣзано подивяваха. Като се женеха за якутки, тѣ усвояваха я-

*) Тоя расказъ бѣше захванатъ да се печата въ „книжици“. Но понеже послѣднитѣ бѣха малко распространени въ книжеството и понеже расказа е твърде интересенъ, смѣтаме за умѣстно да го помѣстимъ и въ нашето списание.

кутския езикъ и якутскитѣ прави. Характеристическитѣ чѣрти на великото русско племе се заличваха и изгубваха.

Както и да е, все пакъ моя Макаръ помнеше добръ, че той е корененъ чалгански селенинъ. Той тукъ се е родилъ, тукъ е живѣлъ, тукъ сѣщо мислил да умира. Той твърдѣ се гордѣеше съ своето происхождение и понѣкога псуваше другитѣ съ думитѣ „погани якути“, макаръ, правичката да си кажемъ, самъ той и да не се отличавахе отъ якутитѣ нито съ привичкитѣ си, нито съ своя животъ. По руски той говореше малко и доста лошо, обличаше се въ звѣрски кожи, на краката си носеше „торбаси*), хранеше се въ обикновеннитѣ дни съ една питка и съ пресуванъ въ видъ на тухли чай, а въ празници и други извънредни случаи той изѣждаше растопено масло именно толкова, колкото се намираще предъ него на масата. Той знаеше да ѣзди твърдѣ искусно на волове, а когато се разболѣваше викаше шамана (магѣосника), който съ бѣснудание, съ скърцание на зѣби се хвърляше възъ него, глѣдайки да го исплаши и изгони отъ Макара болѣстѣта.

Той работяше страшно, живѣеше бѣдно, гладуваше и мръзпеше. Имаше ли той нѣкакви мисли, освѣнъ непрестаннитѣ грижи за питката и чая? Да, той имаше.

Когато се напиваше той плачеше. „Какъвъ е тоя нашия животъ! — казваше той — Господи Боже!“ Освѣнъ туй, той казваше по нѣкога, че той би искалъ всичко да хвърли и да отиди „въ гората“. Тамъ той нѣма нито да оре, нито да сѣе, нѣма да сѣче и носи дърва, нѣма даже и да мели жито на рѣчния водениченъ камъкъ. Той само ще да се спасява. Коя е тази гора, гдѣ се намира тя, — точно той не знаеше; знаеше само, че, първо, тая гора сѣществува, а, второ, че тя е нейдѣ си далечъ, тѣй далечъ, щото и самия тойонъ — исправникъ, не може да го истрѣгне отъ тамъ..... Данъци, разбира се нѣма да плаща....

Въ трезво състояние той оставяше тия мисли, може би, като съзнаваше невъзможността да се намѣри такава чудна гора, но когато бѣше пианъ той ставаше по смѣлъ. Той допускаше, че може да не намѣри истинската гора и да испадне на друга. „Тогава ще погина“, — казваше той, но все пакъ се канеше; но ако той не изпълняваше своето намѣрение, туй навѣрно ставаше, че поселеницѣ — татари всѣки пътъ му продаваха лоша ракия, въ която, зарадъ лютина имаше натопено махорка (най-долно качество тютюнъ), отъ която скоро той падаше въ безсилие и се разболѣваше.

*) Единъ видъ кожани обувки, които ги носѣтъ якутитѣ.

Работата бѣше въ предвечерието на Рождество и Макарь знаеше, че утрѣ е голѣмъ празникъ. Поради тоя случай него мѣчеше желанието да пийне, но нѣмаше съ какво да пийне. Житото бѣше на свършване; той бѣше вече задлъжалъ у мѣстнитѣ търговци и у татаритѣ. Обаче, утрѣ е голѣмъ празникъ, не може да се работи... какво ще прави той ако не се напие? Тази мисль го правяше нещастенъ. Какъвъ е тоя неговъ животъ! Даже въ голѣмий зименъ празникъ той нѣма да испие едно шише ракия.

Доиде му на умъ честита мисль. Той стана и облече своята скжсана *соя* (шуба). Неговата жена, яка, жилеста, забѣлѣжително силна и тѣй сжщо забѣлѣжително безобразна жена, която знаеше много добрѣ всички негови пехитри помишления, догади и тоя пжтъ неговото намѣрение.

— Кждѣ, дяволе? Пакъ самичакъ искашъ да пиешъ ракия?

— Мълчи! Ще куля едно шише. Утрѣ заедно ще пийнемъ.

Той тѣй силно я удари по рамото, щото тя се залюлѣ, и лукаво намигна. Такова е женското сърдце! Тя знаеше, че той непремѣнно ще я излъже, но се поддаде на обаянието па съпружеското милване.

Той излезе, извади изъ *аласа* (заградено мѣсто за добитѣкъ) старото конче, доведе го за гривата до шейната и захвана да го впряга. Подиръ малко старото конче извади своя господаръ вѣнъ отъ вратата. Тукъ той спрѣ, и като си обърна главата, въпросително погледа на дълбоко замисления Макарь. Тогава Макарь дръпна лѣвия ремикъ на гемѣтъ и пустна коня къмъ края на селото.

Най-накрая на селото имаше една мъничка колиба. Отъ нея, както и отъ всички други колиби, се издигаше високо-високо димъ отъ огнището, като покриваше съ бѣла, вълнующа се масса студениѣ звѣзди и ясниа мѣсецъ. Огъня весело лакатушаше, като минаваше презъ тъмно синкавия ледъ. Вѣнъ бѣше тихо.

Тукъ живѣеха чужди, далечни хора. Какъ испаднаха тѣ тукъ, какво нещастие ги е хвърлило въ далечнитѣ пустини, Макарь не знаеше и не се интересувахе, но той обичаше да има съ тѣхъ работа, тѣй като тѣ не го притискаха и не твърдѣ настояваха за платка.

Като влезе въ колибата, Макарь тутакси се приближи къмъ огнището и протѣгна къмъ огъня своитѣ измръзнали ржцѣ.

— Ча! — каза той, като изрази съ това чувството на студа.

Чуждитѣ хора бѣха въ къщи. На масата горѣше свѣщъ, ма-

каръ тѣ и да не работеха нищо. Единъ лѣжеше на постилката и като пускаше колелца отъ димъ, замислено слѣдеше за неговитѣ кривулениа, видимо свѣрзвайки съ тѣхъ дългитѣ нишки на собственитѣ мисли. Други сѣдеше срѣщу огнището и тѣй също внимателно слѣдеше, какъ обхващаше огъня загорѣлото дърво.

— Добъръ вечеръ! — каза Макаръ, за да прекъсне мълчанието, което му тѣгнеше.

Разбира се, той не знаеше, каква скърбъ лѣжеше на сърдцето на чуждитѣ хора, какви въспоминания се таяха въ главитѣ имъ тоя вечеръ, какви образи имъ се виждаха въ фантастическитѣ лачатунки на огъня и дима. А при туй той имаше своя грижа.

Младежтъ, който сѣдеше около огнището, подигна си главата и поглѣдна на Макара съ неопредѣленъ поглѣдъ, като че-ли не го познаваше. Послѣ той махна съ главата си и бърже стана отъ стола.

— А, добръ дошелъ, добръ дошелъ, Макаръ! Хубаво си направилъ гдѣто си дошелъ. Ще пиешъ ли съ насъ чай?

На Макаръ се ареса предложението.

— Чай? — запита той — Туй е хубаво!... На, туй приятелю е хубаво, отлично!

Той взѣ бърже да се съблича. Като сиѣ шубата и шапката, той почувствува себе си по распуснатъ, а като видѣ, че въ самовара пламнаха горящитѣ въглища, обърна се къмъ младежтъ съ излияние.

— Азъ ви обичамъ! Наистина! Толкова ви обичамъ. По цѣли ноци не спя...

Чуждия челоуѣкъ се обърна и на лицето се появи горчива усмивка.

— А? Обичашъ — каза той. — Какво искашъ?

Макаръ се забърка.

— Има една работа, — отговори той. — Па ти какъ узна? Добрѣ! като се напия чай ще кажа.

Тѣй като чая предложиха на Макара самитѣ домакин, то той намѣри за умѣстно да отиди по нататѣкъ.

— Нѣма ли печено? Азъ обичамъ — каза той.

— Нѣма.

— Тогава нищо, — каза Макаръ съ успокоителенъ тонъ, другъ пътъ ще ямъ.... На-ли? — запита той, — другъ пътъ?

— Добрѣ.

Сега Макаръ мислеше, че чуждитѣ хора му дължатъ парче

печено мѣсо, а за него такива дългове никога не пропадаха.

Слѣдъ часъ пѣщо той пакъ сѣдна на своята шейна. Той получи цѣли три лева, като продаде напредъ петъ кола дърва на добри сравнително условия. Наистина той се кълнеше и клѣтви даваше, че нѣма да испие тия пари днесъ, а самъ имаше намѣрение да направи туй незабавно. Па зеръ какво? Удоволствието, което му се мѣркаше предъ очи, заглушаваше мѣмренията на свѣстѣта. Той даже не мислеше и затуй, че като се напие ще яде лобутъ отъ излѣганата вѣрна съпруга.

Кждѣ тѣй, Макарь? — извика, смѣшномъ, чуждия челоуѣкъ, като видѣ, че конѣтъ на Макара намѣсто да върви на дѣсно, повърна на лѣво, по направлението къмъ татаритѣ.

— Тпру-у!.... Тпру-у! Видѣ, мерещината, какъвъ проклѣтъ конѣ!.... Кждѣ отива! — се оправдаваше Макарь, все пакъ като тѣглеше силно лѣвия ремикъ на гемѣтъ и незабѣлѣзано удряше конѣтъ съ дѣсния.

Умното конче, като махаше укоризнено съ упашката, тихо заприпка къмъ исканото направление и скоро скърцанието на шейната по свѣга утихна при татарскитѣ врата.

До татарскитѣ врата стояха вързани нѣколко коне съ високи якутски сѣдла.

Въ тѣсната колиба бѣше задушено. Острия димъ на махорката висеше като цѣлъ облакъ, който бавно истѣгляше коминя. На маситѣ и пейкитѣ бѣха насѣдали пристигналитѣ якути; на маситѣ стояха чашки съ ракия; кой кждѣ заварилъ насѣдали на купчинки играючи на карти. Лицата имъ бѣха потни и червени. Очитѣ на играчитѣ диво слѣдѣха картитѣ. Паритѣ се вадеха и тутакси се криеха въ джобовѣтѣ. На жгѣла, сидейки на сламата се полювяваше единъ пиянъ якутъ и пѣеше една безъ край пѣсень. Той вадеше отъ гърлото си диви, прилични на несмазапа кола звукове, като повтаряше на разни манери, че утрѣ е голѣмъ праздникъ, а днесъ той е пиянъ.

Макарь даде паритѣ и нему дадоха едно шише. Той го тикна въ пазвата си и безъ да го забѣлѣжатъ другитѣ се дръпна въ тъмния жгѣлъ. Тамъ той си паливаше чашка подиръ чашка и ги смучаше една подиръ друга. Ракията бѣше горчива, размѣсена, по случай на праздника, съ вода повече отъ на три четвърти. Затова пъкъ махорката, види се, съвсѣмъ не жалиха. На Макара всѣки

пътъ се спираше за минутка дишението прѣдъ очитѣ му се мѣркаха нѣкакви огнени крѣгове.

Слѣдъ малко той стана съвсѣмъ пиянъ. Той тѣй сжщо сѣдна на сламата и, като обгърна съ ржцѣ колѣнетѣ си, тури на тѣхъ своята тѣжка глава. Отъ неговото гърло сами взеха да излизатъ сжщитѣ нелепи и прилични на скърцание звукове. Той пѣеше, че утрѣ е празникъ и че той испи петъ кола дърва.

Обаче, въ колибата ставаше все по-тѣсно и по-тѣсно. Влизаха нови посѣтители якути, които сж дошле да се молятъ и да пиятъ татарска ракия. Крѣчмаря видѣ, че скоро нѣма да има за вечки мѣсто. Той стана отъ масата и изгледа събранието. Неговия погледъ проникна въ тъмния жгълъ и видѣ тамъ якута и Макара.

Той се приближи къмъ якута и, като го взе за яката, исхвърли го вѣнъ отъ колибата. Послѣ се приближи къмъ Макара. Нему, като на мѣстенъ жителъ, татарина му показа повече почитъ. Като раствори широко вратата, тѣй го ритна отъ задъ съ кракѣтъ си, щото Макаръ исхвъркна отъ колибата и падна съ носѣтъ право въ дълбокия снѣгъ.

Мжчно е да се каже, бѣше ли той оскърбенъ отъ такова обращение. Той осѣщаше, че въ ржцѣтъ му има снѣгъ, въ лицето сжщо снѣгъ. Както и да е, той стана отъ дълбокия снѣгъ и се дотѣтра до своя конь.

Мѣсечината бѣше вече високо. Голѣмата мечка взе да пуска опашката на долу. Мразътъ ставаше по силенъ. Сегисъ-тогисъ, на сѣверъ, отъ-задъ тъмния полукръглестъ облакъ, се издигаха, съ слабо лакагушение, огненитѣ стълбове на сѣверното сияние, което се захващаше.

Коньтъ, който, види се, разбираше положението на господарина си, предназначиво и разумно се тѣтрѣше къмъ кѣщи. Макаръ сѣдеше на своята шейна, като се люлѣеше, и продължаваше своята пѣсенъ. Той пѣеше, че испилъ петъ кола дърва и че старата щѣла да го бие. Гласоветѣ, които се истрѣгваха отъ неговото гърло, скърцаха и ехтѣха въ вечерния въздухъ тѣй жално и печално, щото на чуждия чловѣкъ, който въ туй време бѣше се покачилъ на колибата, за да затвори трѣбата на огнището, му стана още по тѣжко на сърдцето отъ Макаровата пѣсенъ. При туй, коньтъ истѣгли шейната па баирчето, отъ дѣто се виждаха околноститѣ. Снѣгътъ силно блесгеше, облитъ отъ лунното сияние. Сегизъ — тогизъ свѣтлината на мѣсечината, като че-ли се топеше, снѣгътъ тъмнѣе-

ше и тутакси на него падаше отражение на сѣверното сияние. Тогава се струваше на човекъ, че снѣжнитѣ хълмове и дивата гора на тѣхъ ту се приближаваха, ту пакъ се отдалечаваха. Макарь ясно виждаше подъ самата гора голия снѣженъ върхъ на Ямалахскии хълмъ, задъ който въ гората той бѣше турилъ капана за всѣкакъвъ горски звѣръ и птици.

Това измѣни вървежа на неговитѣ мисли. Той запѣ, че въ неговия капанъ се улови лисица. Той ще продаде утрѣ кожата и старата нѣма да го бие.

Въ мразния въздухъ се раздаде първия ударъ на камбаната, когато Макарь се върна въ колибата. Най-напредъ той съобщи на старата, че въ тѣхния капанъ се хвана лисица. Той съвсѣмъ забрави, че старата не пи заедно съ него ракия, и много се очуди, когато, безъ да гледа на радостното извѣстие, незабавно му нанесе съ кракътъ жестокъ ударъ. Послѣ, до като той лѣгаше на постелката, ти успѣ още единъ пътъ да го блъсне съ юмрукъ по гърба.

Надъ Чалганъ, при туй се чуваше, като се прѣскаше далечъ-далечъ, тържественния празничепъ звѣнъ....

Той лѣжеше на постелката. Главата му гореше. Вътрѣ като че огънь да гореше. По жилитѣ се разливаше силна смѣсъ отъ ракия и осадъкъ отъ тютюнъ. По лицето му течеха хладни бързеи отъ стопения снѣгъ; сѣщо такива бързеи течеха и по гърба му.

Старата мислеше, че той спи. Но той не спѣше. Изъ ума му не излизаше лисицата. Той съвсѣмъ бѣше се убѣдилъ, че ти е хваната въ капана. Той знаеше въ кой именно. Той я видѣ, видѣ я, какъ тя, притисната отъ тѣжкия капанъ, рови съ ноктитѣ снѣга и се мчи да се отърве. Лхчитѣ на мѣсеца, миновайки презъ гжсталака, играха на златистата вълна. Очитѣ на звѣра блѣщукаха му на срѣща.

Той не издържа и, като стана отъ постелката, трѣгна къмъ своето вѣрно конче, за да отиде въ гората.

Какво е туй? Мигаръ силнитѣ рѣцѣ на старата сж го уловили за яката на неговата *сона* и той пакъ е поваленъ връзъ постелката?

Не, ето той е вече задъ селото. Шейната равномерно скърца по замръзналии снѣгъ. Чалганъ остана назадъ. Отзадъ се разлива тържественния шумъ на черковната камбана, а надъ черната черта на хоризонта на свѣтлото небо се мѣрка цѣла върволица

отъ черни силуети на якутски всадници, съ високи островърхи шапки. Якутитѣ бързатъ за въ черква.

Между това, мѣсеца се скри, а горѣ на самия зенитъ се яви възбѣло облаче и захвана да свѣти съ фосфорически блѣсъкъ. Подирѣ то като че ли се раскъса, протѣгна се, прѣсна се и отъ него бърже потекоха въ различни страни ивици отъ разноцвѣтни огньове, когато пѣкъ полукръглото тъмно облаче на сѣверѣ още повече потъмнѣ. То стана черно, по-черно отъ дивата гора, къмъ която се доближаваше Макарь.

Пътътъ се виеше между дребента и честъ шумалакъ. На дѣсно се издигаха баири, налѣво сѣщо. По-нататѣкъ дърветата ставаха все по-високи и по-високи. Първобитната гора ставаше все по-гѣста. Тя стоеше мълчалива и пълна съ тайни. Голитѣ клонове на дърветата бѣха покрити съ срѣбаренъ иней. Мѣката свѣтлина на сѣверното сияние като се промѣкваше презъ върховетѣ имъ, ходеше по нея, като откриваше тукъ-тамъ ту снѣжната поляна, ту лѣгналитѣ трупове на разбитити горски гиганти, покрити съ снѣгъ..... Единъ мигъ — и всичко пакъ потъваше въ мракътъ, плененъ съ мълчание и съ тайни.

Макарь спрѣ. На туй мѣсто, току-рѣчи на самия пътъ се издигаше началото на цѣлъ редъ отъ капани. При фосфорическата свѣтлина той ясно виждаше невисоката стѣна отъ натрупанитѣ и сплѣтени прѣчки, той видѣ даже първия капанъ: три тѣжки дълги грѣди, подпрѣни на вертикаленъ колъ и поддържани отъ една доста хитра система отъ лостчета съ връвчици отъ косми.

Наистина, това бѣха чужди капани; но, разбира се, лисицата можеше да се улови и въ чуждитѣ. Макарь бърже слѣзна отъ шейната, остави умното конче на пѣтя и внимателно се вслуша.

Въ гората нито звукъ. Само отъ далечното село, което вече не се виждаше, носеше се, както и понапредъ, тържественния звѣнъ.

Може да се не бои человекъ. Владѣтеля на капанитѣ, Алешка Чалгановъ, — съсѣдъ и заклѣтъ врагъ на Макара, навѣрно сега бѣше въ черква. Не се виждаше нито една стѣпка върху равната повърхнина на скоро падналия снѣгъ.

Той отиде въ гората. Нищо. Подъ краката хруска снѣгътъ. Капани стоятъ на редъ, като редъ отъ топове съ отворени гърла-въ мълчаливо очаквание.

Той мина назадъ и напредъ. Напусто. Той отиде пакъ къмъ пѣтя.

Но, чакай!... Лѣгкъ шумъ!... Въ гората мѣрнала се червенявата вълна и сега вече въ освѣтеното мѣсто, тѣй близко. Ма-

каръ ясно видѣ остритѣ уши на лисицата, вълнестата ѝ опашка се извиваше отъ една страна на друга, като че залъгваше Макара въ гората. Тя се изгуби между дърветата, въ посока къмъ Макаровитѣ капани, и скоро се чу въ гората глухо, но силенъ ударъ. Той звънна испърви нажсо, глухо, сетнѣ се разнесе по гората и тихо замлъкна въ далечния трапъ.

Сърцето на Макара затупа. Капанътъ се захлюпи.

Той се завтече, като се промъкваше прѣзъ гората. Студенитѣ клончета го биеха въ очитѣ, изсипваха въ лицето му снѣгъ.

Той се препъваше, тѣжко дишеше.

Но ето че искочи на пътя, който той нѣкога самъ го направил. Дърветата, бѣли отъ иней, стоѣха отъ двѣтѣ страни, а долѣ, като се стѣснява, свършва се пътеката; въ края ѝ заинало гърлото на голѣмъ капанъ.... Не е далечъ...

Но ето че на пътеката, около капанътъ мѣрна се фигура... мерна се и се скри. Макаръ узна Алюшка Чалгановъ; той ясно видѣ неговата неголѣма, яка фигура, пригнната на напредъ, съ мечешки вървежъ. На Макара му се стори, че тъмното лице на Алюшка стана още по-тъмно, а голѣмитѣ му зѣби се виждаха още по-голѣми.

Макаръ осѣщаше искрено негодувание. „Ахъ подлецъ!... Той ходи по моитѣ капани“. Наистина, Макаръ и самъ току-що мина по капанитѣ Алюшкини, но въ туй има разлика.... Разликата бѣше тамъ, че, когато той самъ ходи по чуждитѣ капани, той осѣщаше страхъ да не го уловятъ; а пѣкъ когато другитѣ ходѣха по неговитѣ капани, той осѣщаше негодувание и желание самичкъ да улови нарушителя на неговитѣ права.

Той се завтече направо къмъ падналия капанъ. Тамъ бѣше лисицата. Алюшка съ своя мечешки вървежъ опъти се къмъ същото мѣсто. Трѣбваше да се побърза.

Ето и захлупения капанъ. Подъ него червенѣе се вълната на хванатия звѣръ. Лисицата ровеше съ ноктетѣ си снѣга тѣкмо тѣй, както я видѣ Макаръ по-напредъ, и тѣй сжщо гледала на срѣща му съ своитѣ остри разгорѣчени очи.

— *Тжтжмъ* (не пипай)!... Това е мое! — извика Макаръ на Алюшка.

— *Тжтжмъ*! — раздаде се, като ехо, гласътъ на Алюшка — мое е!

Тѣ и двамата се завтѣкоха изведнѣжъ и бърже, и двамата бързаха да подигнатъ капанътъ, за да освободятъ звѣра. Когато подигнаха капана, лисицата сжщо се подигна. Тя направи единъ

скокъ, спрѣ се, погледна на двата чалганци съ нѣкакъвъ насмѣшливъ погледъ, сетнѣ, като обърна муцуната си, лизна притиснатото отъ грѣдата мѣсто и весело затича напредъ, като поздравително махаше съ опашката си.

Алюшка бѣше се впусналъ подирѣ ѝ, но Макаръ хвана го отзади за полата на *соната*.

— *Тжтжмъ*! — извика той. — Това е мое! — И самичакъ се пушна подирѣ лисицата.

— *Тжтжмъ*! — пакъ като ехо се отзова гласа на Алюшка и Макаръ осѣти, че Алюшка го хвана, отъ своя страна, за *соната*, и въ една секунда пушна се отново напредъ.

Макаръ се разсърди. Той забрави за лисицата и втурна се подирѣ Алюшка, който вече удари да бѣга.

Тѣ тичаха по-бърже и по-бърже. Една клонка отъ дърветата свали шапката на Алюшка, но нѣмаше време да я зима: Макаръ го настигаше съ страшенъ ревъ. Но Алюшка винаги бѣше по-хитаръ отъ сиромаха Макара. Алюшка изеднѣжъ се спрѣ, обърна се и подгъна главата си. Макаръ се удари въ нея съ корема си и се прескунди въ снѣга. Додѣто падаше, проклѣтий Алюшка успѣ още и да го удари съ крака си. Въ сжщото време Алюшка грабна отъ главата на Макара шапката и се скри въ гората.

Макаръ бавно ставаше. Той осѣщаше себе си съвсѣмъ избѣхтанъ и нещастенъ. Нравственното му състояние бѣше най-лошо. Лисицата бѣше въ ржѣтѣ, а сега... Струваше му се, че въ потъмнѣлата гора тя насмѣшливо мръднала още единъ пътъ съ опашката си и вече съвсѣмъ се скри.

Стана тъмно. Бѣлезиявато облаче едвamt-едвamt се виждаше на зенита. То като че ли тихо се топеше и отъ него, нѣкакъ мъчно и тѣжно се изливаха още послѣдниѣ слаби лъчи на сиянието.

По сторѣщеното тѣло на Макара тѣчеха цѣли порои остри бързеи отъ стопенъ снѣгъ. Снѣгъ напълни ржкава му, тила му, течеше по гърба му, изливаше се изъ „торбаситѣ“ му. Проклѣтия Алюшка му взѣ шапката. Ржкавицитѣ той ги изгуби пѣгдѣ при тичанието. Работата му бѣше спукана. Макаръ знаеше, че лютия студъ не се пегува съ ония, които отиватъ въ гората безъ ржавици и безъ шапка.

Той вече вървѣ дълго. Споредъ смѣтката му, той отдавна трѣбваше вече да излѣзне изъ Ималаха и да види камбанарията,

но той не излиза изъ гората. Гората, га-че магйосана, го държеше въ своитѣ пригърдки. Отдалече чуваше се все сѣщия тържественъ звънъ. На Макара се пристори, че той върви къмъ него, но звънътъ повече се отдалечаваше и, колкото повече неговитѣ вълни достигаха до него по-тихо и по-тихо, толкова повече въ сърдцето на Макара се вмжкваше тъпо отчаяние.

Той се умори. Той бѣше прибитъ. Краката му се подсичаха. Неговото убжхтано тѣло го кжсаха тъпи болки. Дишанието въ гърдитѣ му спираше. Ржцѣтѣ и краката му окоченияваха. Голата му глава, като че я стѣгатъ нажежени обржчи.

„Ще погина“ — по-често и по-често му идваше на ума. Но той продължаваше да върви.

Гората мълчеше. Тя само се затваряше подирѣ му съ нѣкаква си враждебна упоритостъ и нигдѣ не даваше нито видѣлина, нито надѣжда.

„Ще погина“ — си мислѣше Макаръ.

Той съвсѣмъ ослабна. Сега младитѣ дървчета на право, безъ никакво стѣснение, удраха го въ лицето, като се присмиваха злѣ на неговото безпомощно положение. Въ едно мѣсто на полянката изскочи единъ бѣлъ „ушканъ“ (заякъ), сѣдна на заднитѣ си крачка, помръдна дългитѣ си уши съ черни точки по крайщата и захвана да се мие, като дързко се кривѣше на Макара. Той искаше да му покаже, че много добръ знае, кой е той, Макаръ, — знае, че той е оня сѣщия Макаръ, който направи въ гората хитри машини за неговото, на заяка, погубване. Но сега той му се присмиваше.

На Макара стапа много тѣжко. Между това, гората се съживяваше, но се съживяваше враждебно. Сега даже далечнитѣ дървета простираха дългитѣ си клонки на неговата пжтека и го хващаха за косата, удраха го въ очитѣ, въ лицето. Глухаритѣ излизаха изъ тайнитѣ си дупки и гледаха на него съ своитѣ любопитни кръгли очи. Самцитѣ тичаха съ распуснати опакши и съ сърдито расперени криле и гръмко разказваха на своитѣ самки за него, за Макара и за неговитѣ лукавства. Най--подирѣ, въ далечнитѣ гори захванаха да се мѣркатъ хиляди лисичи муцуни. Тѣ мершпеха въздуха и съ насмѣшка гледаха на Макара, — като мърдаха своитѣ островрѣхи уши. А зайцитѣ сѣдѣха на своитѣ задни крачка предъ тѣхъ и се смѣяха, като имъ разказваха за Макаровитѣ лоши приключения.

Това бѣше вече извънъ мърката.

„Ще погина!“ — си помисли Макаръ и рѣши да направи това незабавно.

Той лѣгна на снѣга.

Студътъ ставаше по голѣмъ. Послѣднитѣ вълни на сиянието мжделѣяха слабо и се простираха по небето, като погледваха на Макара презъ върховетъ на гората. Послѣднитѣ звукове на камбаната достигаха отъ далечния Чалганъ.

Сиянието пламна и погасна. Звънътъ утихна.

И Макаръ умрѣ....

(Смѣва).

НАШАТА СТАТИСТИКА НАШИТѢ ФАБРИКИ.

Да представи човекъ вѣрна картина на економическото положение на нашия народъ е много мжчна работа. Върху економическото състояние на нашата държава статистическитѣ данни сж съвсѣмъ бѣдни. Наистина, имаме статистическо бюро; всѣка година Окр. Управители правятъ изложения за състоянието на Окржжията имъ. Но изъ тѣхнитѣ статистически данни много мжчно може човекъ да си състави едно пълно представление за економическото състояние на нашия народъ. За сега има по-пълни свѣдѣния за нашата вносна и износна търговия, за произшествията и други такива явления. Изложенията на Окр. Управители всѣка година констатирайтъ упадъка на народния поминакъ — на занаятитѣ и земледѣлието, констатирайтъ лошото положение на населението и други утѣшителни и не утѣшителни явления. Но всички тия факти сж твърдѣ общи и при това повечето отъ тѣхъ сж плодъ отъ извѣстни причини. Така, напимѣръ, упадъка на занаятитѣ и на земледѣлието, угодмиванието на сиромашията, на произшествията и т. н. показватъ само, че сжществуватъ причини, които ги пораждатъ. Но какви сж тия причини — ето за кое нѣма статистически свѣдѣния.

Между това всички факти, за които ни говори нашата статистика сж плодъ отъ едни основни причини; тѣ сж плодъ преди всичко отъ чисто економически причини. Тѣ показватъ,

че у насъ се извършва единъ економически процесъ, който разрушава старитѣ економически основания на нашата държава. Още въ 1879 година отъ нѣкои градове постѣпиха въ Губернаторскитѣ управления прошения, въ които се оплакватъ, че занаятитѣ упадватъ и за това молятъ за утвърждение на еснафскитѣ устави, съ които мислѣха да спратъ упадъка на занаятитѣ. Губернаторскитѣ управления, разбира се, отказаха да удовлетворятъ тия прошения и отказътъ си мотивираха твърдѣ право съ това, че у насъ занятията и търговията споредъ Конституцията сж свободни.

Скоро подиръ това еснафската наредба, на която преди се държаха занаятитѣ, захвана да изчезва и най-подиръ занаятитѣ се освободиха отъ еснафскитѣ рѣждявали окови. Но и съ това заедно множество самостоятелни занаятчици затвориха дюкенчетата си. Едно подиръ друго изчезнаха най-силнитѣ занаяти. Другитѣ се намиратъ въ предсмъртната си агония, която най-вече се усилва въ послѣднитѣ години. Отъ друга страна, на мѣстото на дребнитѣ занаяти се отварятъ голѣми занаятчийници, въ които работятъ по 20—40 работници въ всѣка и основани на капиталистическата експлоатация. Не ще и дума, че въ градоветѣ има още отдѣлни малки занаятчийски дюкенчета съ по единъ майсторъ, калфа и чиракъ. Като гледаме отъ далече, струва ни се, че тѣ сж самостоятелни производители; но ако вникнемъ по-отблизу, ще видимъ, че и тѣ сж въ сжщностъ наемници на едного или нѣколцина по-едри занаятчици, на които работятъ. При това голѣмия занаятчий-капиталистъ експлоатира майстора и неговитѣ калфи и чираци, а майстора експлоатира послѣднитѣ. Нашитѣ занаяти и занаятчийски работилници се държатъ именно на чрезмѣрната експлоатация. Въ интереса на нашата държава е да тури граници на тая експлоатация, за да накара нашитѣ занаятчий-капиталисти да введатъ поусъвършенствуващи орждия за работение — машини, и по тоя начинъ да се спомогне на нашето индустриално развитие.

Тоя економически процесъ се извършва предъ нашитѣ очи. Въ всѣки градъ той може да се види; но на него не се обръща внимание. Впрочемъ и това е право, че отдѣлнитѣ лица немогатъ да събератъ всички нужни свѣдѣния върху тоя економически процесъ, който издѣно преобразява нашия народенъ поминѣкъ. Каква посока има тоя економичес-

ки процесъ, до колко той е дълбокъ и т. н. може и трѣбва да показва нашата статистика. Но нашата статистика почти нищо не говори върху това. Или, по-право, тя ни говори само за общитѣ слѣдствия отъ тоя процесъ. Така, напримѣръ, нашата статистика ни говори за упадѣка на занаятитѣ, но кои занаяти вече пропаднаха, кои отъ година на година пропадатъ, колко работилници на мѣстото имъ изникватъ, колко работници въ тѣхъ работятъ и т. н. нашата статистика съвсѣмъ не показва. А туй е най-важното.

Наистина, миналата година въ нашитѣ вѣстници много се говори за упадѣка на нашитѣ занаяти. При това въ в. „Пловдивъ“ се появиха редъ интересни статии за нашитѣ занаяти и тѣхното състояние. Въ книгата „Економическото състояние на България“ издадена отъ Министерството на финанситѣ за 1888 г. срѣщаме нѣкои данни за състоянието на занаятитѣ. Но всичко е събрано въ общи и кратки черти. Миналата година, предъ послѣдната сессия на Народ. Събрание, се яви една печатна покана отъ нѣкого си, въ която, между другото, въ наивни стихове се расправяше какъ сиромашията у насъ расте и занаятитѣ пропадатъ, канѣше занаятчиитѣ да молятъ Народното Събрание за повдиганieto на занаятитѣ и на индустрията изобщо. И наистина, отъ нѣкои градове постѣпиха въ Народното Събрание прошения отъ занаятчиитѣ, съ които описватъ, че пропадатъ и молятъ народнитѣ представители да се погрижатъ за повдиганieto на занаятитѣ. Поне пишущия тия редове виде такова едно прошение, подписано отъ стотини занаятчи. Но отъ всичко това може да се заключи само за общия упадѣкъ на занаятитѣ, и повече нищо. Най-сетнѣ нека забѣлѣжимъ и това, че нашитѣ занаятчи сами не знаятъ, какъ могатъ да се повдигнатъ занаятитѣ. Както справедливо забѣлѣзва единъ отъ нашитѣ вѣстници, ако се не лъжемъ, „Балканска Зора“, да се мисли за повдиганieto на нашитѣ занаяти въ тоя видъ, каквито сж биле и сж до нейдѣ сега, съвсѣмъ не може; тѣ ще пропаднатъ, както сж пропаднали и пропадатъ на всѣкъдѣ. Индустрията трѣбва да ги замѣни и у насъ. И колкото по-скоро стане това, толкова по-добрѣ.

Отъ друга страна, тутакси подирѣ освобождението се захваща и упадѣка на селската домашна индустрия, а заедно съ това и на селското домакинство. Ако преди, всичко

пужно селенитѣ си произвеждаха въ къщи, а всичко друго придобиваха чрезъ натурална размѣна, подиръ освобождението вече почти всичко *купуватъ*. Основата на селската, както и на градската домашна индустрия сѣхъ предението и тъканieto. На мѣстото имъ изникна машинната фабрична индустрия, която още повече съсипва дребната домашна индустрия и отъ корень преобразява цѣлия народенъ поминѣкъ. Селското домакинство отъ *патриархално* се обръща въ *модерно*. Отъ причини преди всичко економически сега даже *хлѣбътъ*, който произвежда селенина за своя потрѣба, все повече и повече се преобръща на *стока*, на предметъ за проданъ. Отъ сѣщитѣ причини дребното земледѣлие у насъ упадва и земята постепенно се събира въ по-голѣми землевладѣния. Че въ нашето селско домакинство се извършва така сѣщо единъ дълбокъ економически процесъ се вижда отъ това, че миналата година много се говори въ нашитѣ вѣстници за лошото положение на селското население, което се потвърждава и отъ изложенията на Окр. Управители. Сѣщото виждаме и отъ това, че миналата година много се говори за необходимостта отъ въведението на машинното обработване въ земледѣлието и за необходимостта отъ образуването на едро землевладѣние. Оплакванията на Окр. Управители и на пѣтующитѣ земледѣлчески учители, че нашитѣ селени се отнасятъ скептически къмъ препорѣчванното отъ тѣхъ работение съ машини, показва така сѣщо за низкото състояние на нашето земледѣлие. Друго, що доказва упадъка на дребното земледѣлие и постъпенното събирание на земята въ по-голѣми землевладѣния е фактътъ, който не се опровергава, че нашитѣ земледѣлци иматъ земята само *фиктивно*, когато въ сѣщностъ тя е заложена въ земледѣлческитѣ каси и въ банкитѣ. Поне за нѣкои окръжия, както показва г. И. Габе, това е несъмнено. Най-сетнѣ има факти, които показватъ на събиранieto на земята въ поедри землевладѣния, отъ това че *парата* въ селското домакинство вече играе най-първостъпенна роля. Нуждата отъ пари, която постоянно расте, хвърля селенитѣ въ примкитѣ на лихваритѣ, въ рѣцѣтъ на които най-подиръ минава земята.

Но всички тия факти пакъ не представляватъ колко-годѣ вѣрна картина на економическото състояние. Така, на примѣръ, отъ нашата статистика не се вижда, колко и какъ

ва именно земя е заложена, срѣщу каква сума. Освѣтъ това, какъ се распредѣля земята между населението, какви по-голъми землевладѣния има и какъ се обработватъ тѣ, нашата статистика сѣщо така нищо не ни показва. У насъ има и *безземелни* селени, а много селени се *обезземелватъ*; но за това може да се сѣди само отъ лични наблюдения и отъ нѣкои косвенни статистически данни. Само дръ, до колкото помнимъ, изложения на Окр. Управители, а именно изложенията на Търновския и Варненския Окр. Управители ни даватъ нѣколко статистически данни върху распредѣлението на земята по семейства, колко домакинства има въ окръга съ повече отъ 100 дюлюма земя и колко дюлюма земя е заложена въ Варненската земледѣлческа касса. При туй въ изложението на Търновския Окр. Управителъ намираме и показания на безземелнитѣ селени, които достигатъ въ 1890 година повече отъ 3,000 семейства безъ земя. Такива именно статистически свѣдѣния сѣ отъ първа важность. Само такива едни изслѣдвания могатъ да ни дадатъ едно вѣрно представление за економическото състояние на страната.

Впрочемъ, нашата статистика е още млада. Съ развитието на нашия животъ и тя ще се развива и ще си разяснява задачитѣ, които ѝ предстоятъ. Но никога не е рано да се обърне внимание на най-важнитѣ свѣдѣния, които статистиката трѣбва да дава. Тия най-важни свѣдѣния сѣ свѣдѣнията върху економическото състояние на страната въ всѣко дадено време. Економическитѣ условия сѣ основата на народния животъ и отъ тѣхъ зависи всичко. Да знаемъ економическото състояние на страната въ всѣко дадено време ще рече да знаемъ основата, на която се гради всичко, на която се крѣпи нашия политически и общественъ животъ, нашата държава; това ще рече да знаемъ какво сме, какво трѣбва да се прави и т. н.

* * *

Правимъ горнитѣ бѣлѣжки върху нашата статистика съ желание да обърнемъ вниманието на компетентнитѣ хора у насъ върху нуждата отъ едно по-пълно изслѣдване на економическото състояние на нашата страна. Като се ръководимъ отъ сѣщото, помѣстяме и доизложенитѣ свѣдѣния

върху нашитѣ фабрики. Тѣ сж събирани частно и сж провѣрени съ свѣдѣнията, които ни дава нашата официална статистика. Публикуваме тия свѣдѣния, защото фабричната машинна индустрия у насъ се развива и нейното развитие е желателно. Безъ развитието на фабричната машинна индустрия не е възможенъ за насъ никакъвъ прогресъ. Безъ нея ни очаква осиромашавание и економическо робство, а съ него заедно и всѣкакво друго робуване. Развитието на машинната индустрия е необходимостъ за насъ. Но за това пъкъ е необходимо точно да знаемъ, какви успѣхи правимъ въ това развитие. Между туй, у насъ нѣма колко-годѣ събрани точни свѣдѣния върху фабричната индустрия. Впрочемъ въ единъ отъ послѣднитѣ броеве на „Държавния вѣстникъ“ сж помѣстени нѣкои свѣдѣния за тютюневитѣ фабрики въ княжеството, въ които работятъ повече отъ 1600 души работници. Но колко сж всички фабрики въ цѣла България, какви сж тия фабрики, при какви условия тѣ работятъ, колко и какви работници работятъ въ тѣхъ, какъ се експлоатира пародния трудъ и т. н. и т. н. — за всичко това нѣма почти никакви свѣдѣния.

Да се изработва съ машини всичко, що е необходимо на човѣка — това, може би, ще бѣде върхътъ на човѣческия прогресъ. Но при сегашнитѣ економически наредби машинната индустрия за едно съ добринитѣ, които принася, принася и много злнии. И наистина, машинната индустрия организира националното производство и му придава общественъ характеръ, усвѣршенствува трудътъ и уголѣмява „националното богатство“. Но, отъ друга страна, тя съсипва дребното производство — занаятчийтѣ, земледѣлцитѣ и малкитѣ търговци — и ги обръща въ наемни работници или на праздни сиромаси. Редомъ съ голѣмото „национално богатство“ създава и, така да се каже, голѣма национална сиромашия. Освѣнъ това, лопевинитѣ отъ сегашнитѣ економически наредби падатъ върху най-слабитѣ сжщества: върху женитѣ и дѣцата. Машинизмътъ при сегашнитѣ економически наредби разрушава общественния организъмъ въ самия му зародишъ. Това е най-голѣмото зло, което се поражда отъ сегашнитѣ економически наредби. Но машинната фабрична индустрия е една стѣпенъ отъ развитието на човѣчеството и безъ нея не би билъ възможенъ прогресса и нѣмало би

надѣжда за едно по-справедливо, по-идеално бѣдѣще.

Фабричната индустрия създава и у насъ сѣщитѣ явления, както и на всѣкъдѣ, дѣто тя се развива. Въ машинната индустрия и главно въ нашитѣ прѣдилни и тъкачни фабрики дѣтския и женския трудъ е въ голѣмо употребление. Положението на дѣцата и женитѣ и изобщо положението на работниците въ нашитѣ фабрики, може да се каже безъ преувеличение, е много по-лошо отъ колкото положението на работниците въ другитѣ страни. Защото въ послѣднитѣ работниците отдавна захванаха да се борятъ противъ експлоатацията и държавитѣ бѣха принудени да обърнатъ внимание върху фабричния трудъ. У насъ никаква защита на трудътъ нѣма. Може да се помисли, че ако нашата държава земе да покровителствува и труда, както покровителствува капитализма, тогава нашата индустрия не ще може да се развива. Но не е мѣчно да се види, че това не е право. Защото нашата индустрия за сега се развива и се държи върху експлоатацията на работниците, а не върху постоянното подобряние на орджията и на условията на труда. Ако се турятъ граници на експлоатацията, тогава нашитѣ фабриканти ще бѣдатъ принудени да въведатъ по усъвършенствувани орджия и да подобрятъ условията на труда, а съ това, разбира се, ще се помогне за по-бързото развитие на индустрията и съ по-малко жертви. Ще рѣче, въ полза на общественитѣ интереси е да се ограничи експлоатацията на труда у насъ — въ голѣмитѣ и малкитѣ фабрики, въ работилницитѣ и занаятчийницитѣ. А за това не ще бѣде прибързано, ако кажемъ, че не е рано вече държавата да назначи единъ фабриченъ инспекторъ, който да слѣди за интереситѣ на работната класа и да ги защитава. Поне работниците иматъ право да искатъ отъ държавата такава защита и покровителство. Впрочемъ, за да се произнесемъ върху мѣркитѣ, които трѣбва да се зематъ отъ държавата, трѣбва да се знае точно състоянието на нашитѣ фабрики, положението на работниците и т. н. Тука сж събрани нѣколко такива свѣдения. Тѣ се отнасятъ само до прѣдилнитѣ и такачни фабрики, като спомѣваме само за пѣкои други. Както се каза по-горѣ, тѣ сж събирани частно и сж провѣрени съ официални данни. Исква компетентнитѣ хора сѣдятъ до колко сж пълни тѣ.

Захващаме отъ габровскитѣ фабрики.

(Слѣдва).

ИЗЪ ДЕНЬ ВЪ ДЕНЬ

Расказъ

(Изъ съвременния ни градски животъ).

— Днитѣ се изнизватъ. Сѣмна се и „слава Богу“! ка-
за буля Стоеница.

Тя е станала днесъ при-зори и стои надъ коритото
запретната до лакти. Бърза горката да прекара пранието
дори не сж станали дѣцата. До пладнѣ мисли да простре
дрѣхитѣ си, че да си види другата работа въ кѣщи. А пра-
нието ѝ не е малко; като станатъ дѣцата, кога ще опере?
Едно ще рѣче дай, мамо, туй; друго, дай онуй; най малкия
синѣ-Петърчо ще я залови да сучи—неможе си видя работата.

Ето я упрала рано; наготвила обѣдъ; готви и вечеря;
сложи вечерята: спаначена чорба, топълъ хлѣбъ и сиренце;
буля Стоеница постила. Натъркалятъ се петъ дѣчица, като
прѣстенчета, заспятъ си, а бачу Стоянъ ѝ дума:

— Мръкна се и днесъ, слава Богу! Ами сутра отъ дѣ
ще земемъ? Какво ще ядемъ.

— Пакъ спаначецъ, или малко кисело млѣко да земемъ.
Ами брашното се свърши, хлѣбъ нѣмаме, отговаря тя.

— Пакъ се свърши брашното, цѣла торба, десетъ оки за
три дни! Въсклицава бачу Стоянъ.

— Ами че яде се, да сж живи петъ гърла и ний двама
— седемъ се казва. Дано продадешъ сутра на дюкенъ, пе-
тъкъ-пазаренъ день, все ще кашне нѣкой грошъ, ободрява го
добродушната жена.

— Дано, дано! Съмва-мръква съ дано! Пѣкъ затварямъ
съ десетъ пари! За цѣла недѣля петъ гроша немога да при-
бера, пѣкъ гърло се не лѣже, въздиша бачу Стоянъ.

— Добъръ е Господъ и за насъ, той нѣма да на оста-
ви, продума буля Стоеница, като бършене очитѣ си. Тя се
приближи къмъ дѣцата, наведе се надъ главата на Петърча,
за да скрие сълзитѣ си отъ мжжа си, пѣкъ тѣ текатъ ли
текатъ по едри, колкото повече тя пригльща. Гореща сълзи
падна връзъ ржката на Марийка, която бѣше прегърчала

Петърча. Марийка е дванайсетъ годишно момиче, най голѣмата дъщеря на буля Стоеница. Тя не спѣше тая вечеръ, неволно подслуша разговора на своитѣ добри, трудолюбиви родители. Тя осѣща нѣманието вече отдавна. Отъ какъ се е запомнила чловѣкъ на свѣта—отъ петъ годишна възраст, Марийка живѣй въ нужда. Тоя животъ „изъ день-въ-день“ напълня младата ѣ душа съ нѣкакъвъ страхъ; тя не разбира, но осѣща нуждата; скритата сиромашия на родителитѣ ѣ възпита въ нея необикновено чувствително сърдце. Горещитѣ сълзи на майка ѣ попариха Марийка не по ржката, право по сърдцето я жегваха. Тя обвини ржката си околъ шията на нѣжната си майка и шепнеше на ухото ѣ.

—Мамо, майче, не плачи! Нѣли каза, че кръстница ще ми даде тантели да плета, тя ще ни заплати сутра за тантелитѣ, брашно ще купимъ, не плачи, мамо! А сама едвамъ приглъща сълзитѣ си, които я душатъ на гърлото.

—Ти що не спишъ? Мълчи да не чуй баща ти! шепне майка ѣ на ухото, като я завива.

Дълго презъ нощъ-та бачу Стоянъ ходи нагорѣ-на долу изъ стаята, то излезе на вѣнъ на чардака, то влезе вътрѣ, пушеше цигара подиръ цигара, пухти, като че гърдитѣ му ще сж прѣстнатъ отъ нѣкаква тежестъ, не мисли за сънъ. И Марийка не заспива. Тя се заслушва въ тѣжкитѣ стѣпки на баща си, сърдцето ѣ се свива до болѣсть, кога баща ѣ здравъ пѣпка отъ нѣкакъвъ товаръ. Тоя товаръ е животъ „изъ день-въ-день“, животъ съ страхъ за сутрѣшния день, съ страхъ предъ нѣкаква неизвѣстностъ: не знаешъ какво ще те сполети—гладъ—не гладъ, болѣсть—не болѣсть. Тѣ не гладуватъ, но никога не сж сити. Сички сж здрави у бачеви Стоянови и туй е тѣхното нещастие, защото здрави хора искатъ да ѣдатъ. „Сухо здравие отъ тѣшката болѣсть е по зло“, повтаря бачу Стоянъ, кога е тѣврязъ. Туй Марийка е чувала много пѣти отъ баща си, тя вече знае значението на тия думи. Смъртъ-та е по мила отъ живота „изъ день-въ-день“, но не сѣки има смѣлость да посегне на живота си. Сама смъртъ-та ходи много своеволно: дѣто ще и когато ще.

Марийка би рипнала тая вечеръ отъ душека да прегърне баща си, да го успокои, но нейния суровъ, винаги загриженъ баща се не поддава на милване, може да я отблъсне,—ето отъ какво се бои тя и мирува.

Бачу Стоянъ е веселъ, само когато е на кефъ—когато сръбне да забрави ядове. Тогава той пѣе, играе съ малкитѣ си синове, но Марийка е мома, за нея и тогава нѣма сладка дума. Тя отъ петъ годишна възраст слуша, че е мома, голѣма, не бива да играе.

Още тогава Марийка бавѣше брата си Николча, който сега се учи въ гимназията. Нея баща ѝ извади отъ първи класъ.

—На момиче много учение не трѣбва, казва той.

Майка ѝ думаше: „нека свѣрши трети класъ (въ тѣхния градъ има трикласно училище) нѣли му тегли сърдце да учи, нека учи“. Но баща ѝ рѣши, че тя нѣма да му държи тевтеритѣ на дюкентъ. Жена търговецъ не става, а слугиня не могатъ да си зематъ, нека помага поне на майка си въ къщи.

И майката се убѣди; спрѣхна Марийка отъ училище. Тя е сега отмѣна на майка си въ къщи, ако и да е още малка.

Сутринъ Марийка ставаше по рано отъ Николча, за да го испрати въ гимназията. Тя му приготвяше закуска, очистише дрехитѣ му, испращаше го въ гимназията, послѣ отиваше и причесваше по малкитѣ си сестричета, бавѣше ги цѣлъ день и за работа време намираше. Слѣдъ като растреби и очисти къщата, зема чорапа или тантелата и сѣда съ дѣцата да имъ разказва приказки или пѣе като птичка, пѣкъ тѣ я запатъ въ устата и се молятъ по дълга приказка да каже. Майка ѝ отъ сутринъ до вечеръ работи: тъче, шие, преде, чуждо и свое, за да облѣче съ хората на реда дѣцата си. Сичко тя върши скритомъ да не чуютъ, да не разбератъ хората, че нѣма. Тя е хаджи Тодорова дъщеря, мжжъ ѝ билъ първи търговецъ въ града, а сега чужда работа да земе—възможно ли е? Само между своитѣ си, между роднини тя поисква по единъ два лева на заемъ, като неможе да ги върне, помага имъ съ хурка, съ станъ, съ игла. Съ една дума, души се--да не я разбератъ хората.

На сутринъ-та, въ този гладенъ день, когото чакаше семейството на буля Стоеница, Марийка наистина отиде у кръстница си да ѝ поиска работа.

—Дѣто сте казали на мама, че ще ѝ дадете да ви помогне каза да ѝ дадете, изговори Марийка съ голѣма мѣка предъ надутата си кръстница.

Тя се заплиташе додѣ издума, исчерви се и се по оглѣда

засрамена. Нейното читено фустанче бѣше до толкова испрано, износено, че не можеше да се опредѣли, кактѣвъ е цвѣтъ. Това обстоятелство трѣбва да я засрами още повече, защото нейното просто облѣкло представлява контрастъ съ богато окичената рокля на другарката ѝ—дъщерята на нейната кръстница, която тукъ сѣдѣше на едно кръгло столче край фортепианото и лѣниво повтарѣше гама мажоръ. Тя ни най малко не се интересуваше отъ своето занятие, разсѣяно гледаше насамъ нататѣкъ и се обърна къмъ майка си съ питание:

—Какво ще ѝ дадешъ, бе мамо?

—Тантели за чершафа, отговори майката.

—Че кака Стоеница не знае да плете, ти ли ще ги плетешъ Марийке? попита иронически госпожицата.

Това питание като ножъ прободи Марийка. Тя испытваше всичката тежестъ на скритата сиромашия, това лъжовно положение на състоятелни хора, което заемаше нейното семейство, а душеше, а тукъ още такова неделикатно питание и отъ кого? — Отъ нейната съвърстница, другарка.

—Тя се сѣти, че ний гладуваме, че нѣмаме днесъ хлѣбъ и азъ дира работа, помисли си Марийка. Тая мисль я смути още повече, тя не можеше да отговори.

—Кръстница ѝ разбра, че я докачи нейната глезена дъщеря, рѣче на дъщеря си.

—То не ти влиза въ работа. Учи урока си, че сега ще дойде учителката.

Майката влезе съ тия думи въ другата стая, а дъщеря ѝ се поотегна небрежно, послѣ се обърна къмъ Марийка съ друго по интересно питание:

—Каква рокля си правишъ за Великъ-день? Но безъ да дочака отговоръ стана и поведе Марийка въ салона да ѝ покаже новата си капела. Тя непремѣнно искаше да покаже на всички хубавата си шапка, пѣкъ преди Великъ-день не ѝ даваха да я наложи и за туй поведе бѣдното момиче поне на него да се похвали, като очакваше да го поразии съ ефектъ отъ шапката си.

Марийка се по успокои малко, но на шапката не отдаде нуждното внимание въ тоя случай, нито позавиди даже на другарката си. Тя на знаяще завистъ, само ѝ бѣше мѣчно, когато види премѣнени момиченца, пѣкъ тя не може да премѣни, защото ще се сетятъ хората, че тѣ сж бѣдни.

Марийкината другарка прибра шапката си недоволна отъ Марийкиното равнодушие.

— Ти не разбирашъ. Тая шапка е модна, никой още нѣма тука тая мода. Мама я исписа отъ „Парижъ“.

Тя иссица предъ Марийка още една голѣма кутия съ дреболии: панделки, тантели, пантофки и др. които тѣй сж-що мама сега исписала изъ Парижъ. Между тѣхъ имаше и пристилки само отъ тантели и читени.

— Тая пристилка съвсѣмъ не ми аресва, каза госпожицата, кафянъ читъ не мога да търпя, нѣ, земи я за себе си, чакай да попитамъ мама.

— Не, отговори Марийка, азъ нѣма да я зема.

Тя рѣшително дръпна престилката отъ ржката ѝ, тури я въ кутията. Другарката ѝ лишена отъ второ удоволствие-да направи добро на бѣдното момиче, рѣче недоволно:

— Ако щѣшъ. Азъ нѣма да я нося, пъкъ нашата слугиня ще я носи.

— Нека я носи, отговори Марийка, ти и тебе на гърбъ е носила, азъ помня, какъ ти я възсѣдаше, когато играяхме у васъ.

— Азъ и сега я възсѣдамъ, каза благовъспитаното момиче.

Марийка се засмя отъ удовольствие, като показа на другарката си, че тя не е отъ тѣзи, дѣто могатъ да се ѣз-дятъ и да се благодѣтелствуватъ. Нейната собствена гор-достъ я подигна предъ очитѣ ѝ. За това сега ѝ бѣше още по мъчно да каже на кръстница си послѣдното: „да дадешъ на мама два лева на заемъ.“ Кръстница ѝ подаде двѣ топчета тиря за тантели. Марийка не трѣгна щомъ взе топче-тата. Тя се позаплете, пристѣпи на мѣстото си отъ единъ кракъ на други, погледна съ умиление къмъ другарката си. Нейния погледъ казваше: смили се, не бѣди свидѣтелка на послѣдното мое унижение! Другарката ѝ остана безчувствен-на къмъ тоя погледъ. Тя наклони главата си на майчиното си рамо, прозѣвна се. Майка ѝ беспокойно надникна въ о-читѣ на своята любимица, похвана челото ѝ, като рѣче:

— Тебе ти се спи, любя, да не те боли глава?

Момичето направи една кисела гримаса: то страдаше отъ умственна дремота и пресищание.

— Иди си лѣгни, азъ ще кажа на учителката, че днесъ

ще отложимъ урока по музика, рече майката. Ето и тя иде.

Вратата се хлопнаха въ туй време, стопанката излѣзе да върне учителката; слѣдъ нея излѣзе и Марийка. Болната се затече въ спалнята, легна на кревата и се замѣта, като се смѣеше и затуляше устата си съ рѣка.

Марийка спрѣ кръстница си предъ вратата на стаята и издума бързишката фразата, която сто пъти въ ума си бѣше повторила и все пакъ не можеше безъ запѣнка да я каже: „мама каза да и . . . дадете . . . на заемъ. . .

— Нѣмамъ сега дребни, като свършишъ тантелите, ще дамъ, отговори кръстницата, като се обърна къмъ учителката, която се приближаваше.

Марийка остана като гръмната отъ думитѣ на кръстницата си; всичкитѣ нейни надѣжди да занесе въ къщи хлѣбъ се сгромолиха. Най напредъ ѝ доде на умъ Николчо — той ще си доде гладенъ отъ училище и отзарана не хапна, кога тръгваше. Какво ще му дадемъ мислѣше си Марийка, която излизаше изъ пѣтната врата. Но „ситъ на гладенъ вѣра не хваща“. Кръстницата ѝ не можеше да си представи, колко мъки, колко страдания причини нейния отказъ на едно цѣло гладно семейство! И то само отъ небрежностъ. За нея бѣ безразлично сега или подиръ свършването на работата да заплати, защото знаеше, че Марийка чисто работи; друга ще ѝ земе за тия тантели петъ лева; отъ нея тя и съ два ще се отгърве. Но тя не знае нужда — тя е сита, ето защо е равнодушна къмъ гладнитѣ.

Марийка хвърли въ къщи на миндера тирята. Майка и я глѣдаше въ рѣцѣтѣ.

— Нѣма, продума Марийка и взе дѣтето отъ полката. Бака Стояница държеше половинъ пита хлѣбъ и рѣжеше на двѣтѣ си помалки дѣщери. Съсѣдката ѝ даде на заемъ хлѣбъ, че Марийка като се върне, ще вземе отъ хурната и ще ѝ го даде. Съсѣдката ѝ не бѣше по богата отъ нея. Тя имаше всичко една пита сухъ хлѣбъ и за обѣдъ и за вечеря, но раздѣли го съ посестрима си по бѣдностъ, която не веднажъ е правила сжщото за нея.

Бѣше вече единайсетъ часа сутренъта, Марийка още троха не бѣ турила въ уста. Майка ѝ отрѣза и за нея хлѣбецъ.

— Скри го за Николча, азъ не ща,

Марийка излѣзе изъ вратата съ дѣтето. Тя искаше да иде далеко, далеко! Да иде да се не виде. Въ такова мѣсто да иде, дѣто никой я не знае. Тамъ, си мечтай Марийка, ще пристане слугиня, ще и заплатятъ. Съ тѣзи пари ще купи хлѣбъ на сички.—О, тя ще даде хлѣбъ не само па своитѣ си, но и на чуждитѣ, които сѣ гладни, като нея. Но нийде не отиде, защото не може безъ мама и безъ Николча; тѣ ще плачатъ за нея.—Не, по добръ да ѝ куркаты чървата още три дни, както днесъ, по тя нѣма да ги оскърби никога, никога!

Съ тия мисли Марийка се спрѣ прѣдъ хурната да вземе единъ хлѣбъ на вѣра. Хуронжията каза, че рѣбоша имъ отъ миналия мѣсець още е не заплатенъ; додѣ не донесе паритѣ, нѣма да имъ дава хлѣбъ. Опити се на втора хурна и тамъ баща ѝ ималъ да дава, отказаха ѝ. Тя излезе вѣнъ отъ града съ братчето си на рѣцѣ, слѣзе задъ рѣтлината на едно чисто мѣсто, тамъ сложи Петърча на зелената трѣва, набра му камъчета и цѣте да си играе. Земята що бѣ се раззеленила. Млада коприва бликнала въ дола. Марийка набра коприва пълна престилка.

Занесе я въ къщи. Майка ѝ свари копривена чорба. Дойде си и Николчо. Сложиха чорба и хлѣбъ.

Баща имъ донесе една пита. Той бѣше продалъ на дюкенъ за три гроша гвоздеи. Двата гроша испи, за да забрави теглото си, а за грошъ купи хлѣбъ. Една ока вино му зашемѣди главата; той заспа бѣзъ да яде. Дѣцата минаха съ една нита хлѣбъ цѣлъ день. Майка имъ го дѣлѣше по мѣничко, като голѣма драгоцѣнность. Вечеръ-та пакъ сѣко иска да яде. Майка имъ ги залѣгва: сутра, сутра ще имъ месе топла питка, сега спѣте, че сутра мама ще имъ даде. Марийка приспа малкии Петърча, който силно протестува, че гърдитѣ на майка му не пуцатъ млѣко. Тя цѣлъ день бѣше исплескала очитѣ си, отъ дѣ ще се земе млѣко? Баща имъ бѣше съвсѣмъ пиянъ вечеръта.

Той си отвори кредитъ за двѣ оки вино, слѣдъ като купи ока сутринъта. Сега дремѣше спокойно, бѣзъ да го смущава плача на гладната му челядъ.

Тѣй се мина деня. На сутринъта пакъ сѣщитѣ мѣки за залѣкъ хлѣбъ. И тѣй изъ „день-въ-день“ кака Стоеница мина петъ години никой да я не знае. Николчо подрасти. Той е

вече въ шести класъ на гимназията. Прилежно се учи и получа половинъ стипендия. Съ нея цѣло семейство се поддържа, кога има работа. Кака Стоеница и дъщеря ѝ не сгрѣщаха рѣцѣ, не знаяха почивка. Тѣ можеха да облѣкатъ цѣлото семейство съ работата си.

Николчо ходѣше винаги спрѣтнато, дрепкитѣ му чистички, закрѣпени отъ грижливата му сестра. За другитѣ въ кѣщи има-нѣма, за Николча винаги сестра му ще се погрижи да приготви закуска, да го опере, да му оплете чорапи да го испрати на училище редовно снабденъ съ сички ученически потребности. На обѣдъ и вечеръ тя го чака съ нетѣрпѣние. Николчо за нея е не само братъ, но и другаръ, и учителъ. Той дѣли съ нѣжната си сестра сички впечатления изнесени изъ училището, отъ сѣби урокъ. Марийка го слуша съ внимание. Тя поглѣща жедно сички знания, които изнася братъ ѝ отъ класъ. Тѣ заедно приготвятъ уроцитѣ: Николчо чете, а тя сѣди край него съ работата си слуша. Тѣй Марийка минава курса на гимназията заедно съ брата си. Тя се много интересува отъ сичко, що се върши и говори въ класъ. Сама проживява сладкия ученически животъ на брата си. А има съ какво да се похвали Николчо отъ другаритѣ и учителитѣ си. Съучеипицитѣ му го уважаваатъ, защото е първи ученикъ, той е любимецъ на учителитѣ, които го хвалятъ, даже за примѣръ го турятъ на другитѣ ученици. Това негово положение въ училището можаше да го направи надутъ, надмѣненъ човѣкъ, ако той не носѣше скромността на сестра си. Тя на него влияе съ своята любовь, която облагородява чувствата.

Кака Стоеница възлага сянкитѣ си надѣжди на Николча.

—Охъ, само той да излезе веднѣжъ между хората, ще ми поеми гайлето! въздиша бѣдната жена.

А грижитѣ ѝ ставаха отъ день на день по голѣми. Дѣцата подрастяха и нуждитѣ сѣ умножиха, пѣкъ въ кѣщи нищо не остана. Баща имъ се по биркрии: дюкения затвори, нищо вече не внася въ кѣщи, и каквото има изнася, залага, продава дори и сѣдветѣ. Дюкения хвъркна и кѣщата заложил. Кѣщата имъ бѣше стара, останала отъ хаджи Тодора наслѣдство. Тя състоеше отъ двѣ стаи. Въ едната пустнаха съ керия една ерменка шивачка. При нея Марийка работи двѣ години.

Тя се научи да шие и да крои доста добръ. Когато

шивачката отиде да дири по голѣма печалба въ града П., Марийка остапа на пейно мѣсто масторка въ града по модитѣ. Тя вече отхвърли срама да я не чуютъ хората, че чуждо работи, но нѣмаше машина, а на рѣка много малко се искарева. И това, що Марийка печели съ иглата си, едвамъ стига за чипички и книжки на дѣцата, които ходятъ въ училище. Тѣ живѣятъ пакъ „изъ день въ день“ съ голѣма мъжа. Всички чакатъ Николча да свърши, че да подобри тоя животъ.

Но ето и Николчо свърши седми классъ на гимназията въ 1884 година. Въ сѣщата година го взеха войникъ. Замина Николчо за Пловдивъ. Затули се надѣждата на кака Стоеница. Заухтя сиромашката жена, заплака. Марийка я утѣшаваше, като дѣлѣше съ нея заедно сълзитѣ си за Николча—утѣхата и радостта на цѣлото семейство.

Обявиха сръбско-българската война на другата година. О, какъ искаше Марийка да иде въ мѣсто брата си на война! Нека убиятъ нея, заради него, само той да се върне, да зарадва неутѣшимата имъ майка! Но нея не зематъ войникъ; тя е жена, нито нейния трудъ, нито нейния животъ се цѣняни. Какъ Стоеница лѣгна болна презъ Ноемврий мѣсець сѣщата година и вече не стана. Подиръ три недѣли тя свърши трудния пѣтъ на живота си, като завѣща на дъщеря си своята скърбъ и тежилото си.

Марийка слѣдъ като предаде на земята праха на майка си удвои своята енергия. Тя сега стана сѣща майка за по малкитѣ си сестричета и за Петърча.

Съ скършено сърдце тя гледаше на злочестия си баща и еднакво се грижеше за него, както за дѣцата.

Тя знаеше, че той пие, за да заглуши своята скърбъ—пие да удави сърдцето си, да забрави себе си, никога не го осъди, не му натякваше, че не ѝ помага

Скоро подиръ смъртъ-та на кака Стоеница кѣщата се продаде за дългъ. Марийка се прибра въ една малка стаичка съ керия на друга улица. Тамъ тя плаща само петъ лева на мѣсець керия, която не е малка сума за сиромаша. И тия лева нѣма отъ дѣ да се зематъ сега, защото съ мѣняванието на улицата работата се прекрати. Въ тая улица никой я не познава, тя трѣбваше да обикаля своитѣ познайници, за да добие работа, дордѣто хората научиха, дѣ живѣе шивачката. Туй време бѣше пълно съ бѣдствия: Марийка задължа у поз-

найницитѣ си. Сега тя работи и за насѣщнии хлѣбъ, и за берия на кѣща, и за дългове. Презъ сѣщата зима се поболи Петърчо отъ скарлатина; заразиха се и другитѣ двѣ дѣца. Марийка испроводи до гробищата три носила за една недѣля. Тя се кѣсаше и плачеше, че не можила да ги цѣри. Наистина, Марийка повика градския докторъ за първото дѣте, той доде на другия день, когато дѣтето бѣше при смъртъ и другитѣ двѣ заразени.

Като го покани втори пътъ за двѣтѣ по голѣми дѣца, той не счете за нужно да се яви, защото видѣ сиромашията — тя е толкова не привлекателна, щото отблъсва хората.

Настана черна за Марийка, страшна година! За сиромашкото момиче нѣмаше утѣха....

Марийка остана сама съ престарѣлия си баща. Сега той се привърза къмъ дъщеря си, като дѣте. Подиръ толкова нещастия бай Стоянъ утѣврезе. Той взе да се въздържа отъ питие главно заради Марийка: да не притури връзъ нейната жалость и своя недостатѣкъ.

Той сега гледаше на нея, като на свой ангелъ. Тя му бѣше помощъ и утѣха. Сега бачо Стоянъ по цѣли мѣсеци не туряше друго питие въ уста, освѣнъ кафе, което Марийка му приготвяше съ особна грижа по три-четири пѣти на день. Ако и да се напиваше сега бачо Стоянъ, то много рѣдко и се пазѣше да го не познае дъщеря му. Съ една дума, дъщерята доби силно влияние надъ своя погиналъ баща. И това влияние бѣше толкова по силно, колкото тя бѣше по нѣжна къмъ стареца.

Тѣй живѣеше марийка „изъ день въ день“ съ своя трудъ безъ почивка, безъ радости, безъ надѣжда. Едничко удоволствие за Марийка бѣше да види баща си таврязъ. Тогава той я милва по русата коса и дума ѝ:

— Почини си дѣще, ти се истрѣпа. Остави на менъ да шетамъ изъ кѣщи, пѣкъ ти поизлезъ да се расходишъ.

— Азъ се, тате, неуморявамъ, стига да има работа, азъ съмъ млада, по вече мога да свърша, отговаря Марийка.

— Ти си злато, мой ангелъ, Богъ да те награди! въздиша стареца, защо не съмъ както си бѣхъ въ младини, за хубость да те гледамъ, ти не си родена за трудъ, но що да сторя сиромахъ.

Николчо рѣдко пишеше на сестра си и то много сдър-

жано; винаги ѝ препоръчваше търпѣние и надѣжда на Бога; за себя си нищо не казваше. На приятеля си—Каменова, другаръ отъ училището, Никола пишеше по-често. Отъ неговитѣ писма Марийка се научи, че братъ ѝ станалъ писаръ въ полка, неговитѣ способности се цѣнятъ отъ полковника, който го много обикналъ. Николчо откровенно пишеше на приятеля си:

— Азъ тука разбрахъ живота, хората знаятъ да живѣятъ; ний съ тебе не сме видѣли животъ. — Живота е наслаждение. Николчо стана дѣловодителъ въ същия полкъ, дѣто служеше войникъ по препоръката на полковника. Той стана бюрократъ и вече не можеше безъ страхъ да си спомни за своето дѣтинство, за сиромашията на своитѣ родители. Той сега получава добра заплата и живѣе празенъ животъ, пие отъ пълна чаша наслаждение, не ще никого вече да знае. Новото общество отъ нови другари го претопи. Той стана пълненъ егоистъ. Забрави своята любима сестра, баща си и своя човѣчески дългъ. Но за Марийка не бѣше тъй лесно да забрави брата си. Да признае, че братъ ѝ не е она, когото тя уважавала за уменъ и честенъ човѣкъ, за любимъ братъ и съкровище на семейството, да се откаже отъ него — отъ своята гордостъ и радостъ, — това горчиво разочарование раздираше сърдцето на Марийка, то бѣше по-горѣ отъ нейнитѣ сили. Тя искаше да се скрие нейдѣ, дѣто не я познаватъ, да не прави срамъ на брата си съ своята бѣдностъ. Нека той бѣде добръ, желаяше Марийка, да не го засрами нѣкой, че той е отъ бѣдно семейство, а за нея нека и не мисли. Тя чувствува излишекъ отъ млади сили, тя е пълна съ енергия, ще работи да се прехранва. Кога баща ѝ справедливо натякваше на сина си, че се не обръща да помогне на своето испаднало семейство, то Марийка защищаваше брата си. Тя го обича, а „любовта всичко прощава“.

За Марийка живота бѣше препълненъ съ горчевини, тя не знаеше наслаждения. Злата орисница бѣше ѝ завѣщала единъ тежъкъ трудъ безъ почивка. На рѣдко тя излизаше празниченъ день съ своята стара съсѣдка до лозята да подиша чистъ въздухъ, или на свадба, но и тамъ тя се осѣща сама, оставена отъ свѣта, отъ всички забравена. Марийка се не отличава съ хубостъ. Нейното младо лице е блѣдно и сериозно. Само ако се вгледа човѣкъ въ нея,

ще забълбжи въ очитѣ ѝ тиха скърбъ и тъжна душа; движенията ѝ рѣшителни; стѣпките ѝ енергични; тя има високо сухо тѣло, като майка си и може да се ареса, но не всѣкому. Марийка знаеше, че се аресва на единъ чловѣкъ, когото тя страстно обичаше и повече никому не щѣше да да се аресва. У нея остѣтствуваше кокетство, що рѣдко бива у женитѣ.

Тоя чловѣкъ бѣше другаръ на брата ѝ отъ училището, когото тя познаваше отъ дѣтинство — Каменовъ. Той е скромнъ чиновникъ на телеграфа. По своето положение той не можаше да ѝ даде по-дѣбъръ животъ отъ тоя — „изъ день въ день“.

Марийка не за това го обича, че той ще я направи богата, а защото не може да го не обича. Може за това, че той е представителенъ мжжъ съ добро сърдце и кроткъ правъ и тѣй пѣжно я гледа, тѣй сладко ѝ приказва, а може..... кой знае тайнитѣ на сърдцето? Може просто потребностъ у чловѣка да обича, да обожава пѣкакъвъ предметъ привърза тѣй силно Марийка къмъ Каменова. Нейната любовъ бѣше чиста и безкористна. Тя отдаде сърдцето си на Каменова, но той не се ржководѣше въ живота отъ такива безкористни чувства. Той не обичаше Марийка и гледаше да си вземе жена съ състояние. Любовта въ наше време се купува. Марийка пѣмаше възможностъ да купи Каменова и той се сгоди за друга. Тази повинна като гръмъ порази Марийка. Тя испусна отъ ржцѣ шева си, когато баща ѝ подаде билетъ отъ годежа на Каменова. Тѣй и остана нѣма до вечерята. Напраздно баща ѝ я викаше да вечерятъ. Марийка нищо не чуваше, нищо не виждаше, нито сълза порони отъ жалостъ, нито дума да прокълне измѣнникътъ продума. Тя стоеше бѣдна, замислѣна, като че е замръзнала на мѣстото си. Цѣлата нощъ Марийка не мигна, нито си лѣгна, и баща ѝ не заспа. Той се боеше да не загуби ума си момичето му. На другия день бащата повика старата имъ съсѣдка да пораздума Марийка. Най-сетнѣ, клѣтвитѣ на старата жена къмъ либето на Марийка извадиха я отъ оцѣпенение; тя заплака тѣй горчиво, тѣй силно зариде, щото всичкитѣ, които бѣха край нея се заплакаха. Тия сълзи облекчиха жалостта на Марийка, но ни най-малко не намалиха болкитѣ на сърдцето ѝ. Тя осѣща-

ше оскърбената любовъ толкова по-силно, колкото по-вече мислѣше.

— Съвсѣмъ бѣдна, мислѣше си тя, какъ можехъ да се надѣвамъ, че ще ме земе такъвъ личенъ момѣкъ?

Горката, тя се лѣгала; тя не бѣше до сега помисляла, има ли право сиромаша да обича и да го обичатъ?

Врѣзъ тоя ударъ дойде и други. Една сутринъ донесоха Марийкина баща удавенецъ. Цѣла нощъ Марийка го чака съ свѣщъ да се върне, да му отвори вратата. Нощта бѣше тъмна, дъждовно време и рѣката бѣше придошла. Едни казватъ, че стареца билъ пиянъ, не можалъ да се държи на краката си, за туй се плъзналъ на брѣга и се удавилъ. Други увѣряватъ, че го видѣли съвсѣмъ твързъ да обикаля край рѣката и нарочно се хвърлилъ да се удави. Никой не знае истинската причина на неговата смъртъ. Но знае се, че послѣдне време бай Стоянъ много се кѣхъреше за момичето си, много въздишаше, че Марийка се похули съ Каменова, че не може се ожени вече момичето и по-много пиѣше, отколкото по-напредъ.

Марийка сама испрати носилото на баща си, облече трауръ; Николчо забрави на сѣщия день, щомъ чу за смъртъта на своя родителъ.

Марийка жалѣше и своя нещастенъ баща и своята осмѣяна любовъ. Тя наскоро подиръ смъртъта на баща си стана майка. Нейното малко невино дѣтенце, като двѣ капки вода приличаше на Каменова. Тя се не помѣчи да скрие своя позоръ, както правятъ другитѣ, не хвърли дѣтето си въ черковния дворъ. Това бѣше спомѣнъ на нейната чиста любовъ. И ти си го запази. Врѣзъ нея се сипѣха градъ отъ хули, подразнѣха и Каменова по кафенетата, че шивачката му родила синъ, но никой не го осжѣдаше; той е мжжъ; за него нѣма срамъ. Всичкото безчестие падна врѣзъ Марийка, защото е жена и при това бѣдно момиче.

Но положението ѝ изъ день въ день ставаше по тѣжко. Тѣга неизразима кжсяше сърдцето на Марайка, тя рѣши да се махне отъ родния си градъ, за да се оттърве отъ хули и да избѣгне отъ своята любовъ — да не срѣща Каменова. Тя се мжчеше да избѣгне сама отъ себе си, да избѣгне своето чувство, но и тамъ то я преслѣдваше. Тя се посели съ своя малѣкъ сипъ въ единъ отъ край-дунавскитѣ

градове. Но и тамъ живота не и се осмива. Живота изъ „денъ въ день“ навредъ е еднакъвъ, пълепъ съ лишения и мъки.

КАРЛЪ МАРКСЪ

Лични въспоминания на Поль Лафарга.

(Продължение).

II

За да узнаемъ и обикнемъ сърдцето, което биеше подъ булото на учения, трѣбва да видимъ Маркса, когато той затваряше книгитѣ и ръководствата, въ лоното на фамилията и въ недѣля вечерята въ кръга на своитѣ приятели. Тогава той се явяваше най-приятенъ собесѣдникъ, пълепъ съ хуморъ и остроумие, който можеше отъ сърдце да се смѣе. Неговитѣ черни, покрити съ гъсти вѣжди очи, блѣскаха отъ радостъ и насмѣшлива ирония, когато той чуваше нѣкоя остроумна дума или сполучливъ отговоръ.

Той бѣше нѣженъ, мѣкъ и снисходителенъ баща. „Дѣцата трѣбва да въспитаватъ родителитѣ“, обикновенно казваше той. Въ отношенията между него и дѣщеритѣ му, които необикновенно го обичаха, нѣмаше нито сѣнка отъ бащински авторитетъ. Той никога не имъ заповѣдваше, но ги молеше да изпълнятъ желанието му или нѣкоя услуга, или пъкъ ги моляше да оставятъ това, което той искаше да имъ запрети. И при всичко това, рѣдко единъ баща е бивалъ по-послушванъ отъ колкото той. Неговитѣ дѣщери се отнасяха къмъ него, като къмъ приятелъ и постѣпваха съ него, като съ единъ другаринъ; тѣ го наричаха не „баща“, но „Моръ“ (мавръ), насмѣшливо име, което му дадоха за неговия въсчеренъ цвѣтъ на кожата и за черната като смола коса на главата и брадата. И обратно, съчленоветѣ на коммунистическия сѣюзъ до 1848 година го наричаха „дѣдо Марксъ“, макаръ той и да нѣмаше тогава тридесетъ години.

Той намираше развлечение по цѣли часове въ това, че играеше съ своитѣ дѣца. Тѣ и сега си спомнятъ морското сражение и изгаряние на цѣлата флотилия отъ книжни кораби, които той ги фабрикуваше заради тѣхъ и които подиръ, за тѣхна голѣма радостъ, ги предаваше на пламака въ едно голѣмо ведро. Марксъ самъ учеше дѣщеритѣ си. И въ недѣля тѣ не се обучаваха, и тогава той принадлежеше на тѣхъ презъ цѣлъ день. Въ хубаво време цѣлата фамилия излизаше на далечъ на расходка. По пѣтя правеше почивка въ нѣкоя проста кръчма, за да пиятъ по една чашка бира и да закусятъ хлѣбъ съ сирене. Тѣй като дѣщеритѣ му бѣха още малки за дълго ходение, за да направи дългия пѣтъ по-кратъкъ за тѣхъ, Марксъ измислюваше по пѣтя нѣкоя фантастическа приказка. Прикаската я заплиташе по-вече или по-малко споредъ дължината на пѣтя и желателния край не имъ го раскриваше изведнѣжъ. Така, малкитѣ, като слушаха фантастическата приказка, забравяха изморяването си.

Марксъ обладаваше една несравнена богата поетическа фантазия; неговитѣ първи литературни проявления бѣха поезия. Госпожа Марксъ спази грижливо младежкитѣ стихотворения на своя мжжъ, които обаче никому не сж показвани. Фамилията на Марксъ мечтаала да види своя синъ писателъ или профессоръ; но той я разочарова, като се предаде на социалистическата агитация и изучаването на Политическата Економия, на която въ онова време въ Германия гледаха съ пренебрежение.

Марксъ обѣща на дѣщеритѣ си да имъ напише една драма, предметътъ на която трѣбваше да бждатъ Гракхитѣ. Жално е, че той неможа да изпълни дадената имъ дума: щѣше да бжде много интересно да видѣше челоуѣкъ, какъ оня, когото наричаха „рицаръ на классовата борба“, би обработилъ тоя богатъ и великъ епизодъ изъ классовата борба на античния (древния) свѣтъ. Марксъ живѣеше съ много планове, които оставаха не сбжднати. Той кроеше да напише една логика и една история на философията, отъ които послѣдната е била най-любимото му занятие въ млади години. Трѣбаше да живѣе сто години, за да изпълни своитѣ списателски планове и да можеше да надари свѣтътъ съ една частъ отъ съкровищата, които криеше неговата глава.

Неговата жена бѣше за него презъ цѣлия му животъ другарка въ истинското и пълно значение на думата. Тѣ двамата като дѣца се учѣха и единъ другога възпитаваха. Марксъ имаше не по вече отъ 17 години, когато се сгоди. Младитѣ години чакаха деветъ години. Ожениха се въ 1843 година и отъ тогава не се раздѣляха вече. Госпожа Марксъ умрѣ малко преди мѣжа си. Никой не е обладавалъ нѣкога въ по висока мѣра чувствата на равенството, отъ колкото госпожа Марксъ, макаръ тя да се роди и възпита въ една германска аристократическа фамилия. За нея не съществуваша никакви социални различия и подраздѣления (класификации). Въ своята къща, на своята маса приемаше работницитѣ въ дѣлничнитѣ си дрѣхы съ сжщата учтивост и внимание, като че тѣ сж биле крале или князе. Колко работници отъ цѣлия свѣтъ се запознаха съ нейното любезно гостоприемство, и, съмъ увѣренъ, никой отъ всички тѣхъ не предполагае, че жената, която ги посрѣща съ такава проста и нелицемерна сърдечность, произхожда по женска линия отъ фамилията на херцога фонъ Аргилла и че нейния братъ бѣше министръ на прусския кралъ. Госпожа Марксъ, не жалѣше това; тя остави всичко, за да слѣдва подиръ своя Карлъ и никога, даже въ време на най-тѣжката нужда, не съжаляваше онова що е направила.

Тя обладаваше ясенъ и богатъ умъ. Въ писмата, които пращаше до своя другаринъ и които безъ старание и принуждение сами изъ перото се извиваха, сж истински майсторско изпълнение на единъ живъ и оригиналенъ умъ. Праздникъ се считаше, когато се получеше нѣкое писмо отъ г-жа Марксъ. Иоханъ Филиппъ Беккеръ много отъ тѣхъ обнародва. Хайне, безпощадний сатирикъ, се боеше отъ Марксовитѣ насмѣшки, но той хранѣше едно голѣмо възхищение отъ нейния проникателенъ и деликатенъ умъ. Когато Марксъ съ жена си отиде въ Парижъ, Хайне бѣше непремѣненъ гостенинъ въ тѣхната къща. Марксъ толкова високо уважаваше интеллигентностьта и критическитѣ способности на жена си, щото, както той ми казваше въ 1866 година, прочиталъ ѣ всичкитѣ свои ръкописи, и той давалъ голѣма цѣна на нейнитѣ мнѣния. Госпожа Марксъ преписвала ръкописитѣ на мѣжа си.

Госпожа Марксъ имаше много дѣца. Три отъ тѣхъ у-

мръха въ нѣжна възраст, въ периода на лишенията, които претърпѣ фамилията въ време на революцията въ 1848 г., когато избѣга въ Лондонъ и живѣеше въ двѣ малки стайчки на Динстриъ, на Сооскверъ. Азъ знаехъ само третѣ дъщери на фамилията. Когато бѣхъ представенъ на Маркса въ 1865 година, най-малката, сега г-жа Евелингъ, бѣше прелестно дѣте съ характеръ на едно момче. Марксъ утвърждаваше, че жена му се сбъркала въ полътъ, като е родила това дѣте момиче. Двѣтѣ други дъщери съставляваха най-прелестенъ и най-хармониченъ контрастъ, на който човѣкъ се учудваше. Най-голѣмата, г-жа Лонге, имаше, както баща си, въсчеренъ здравъ цвѣтъ на лицето, черни очи и черна като смола коса; по-младата, г-жа Лафаргъ, бѣше блондинка и розова, нейната гѣста къдрава коса блѣстеше златисто, като че слънцето, което залѣзва, се е скрило въ нея. Тя приличаше на майка си.

При спомѣнатитѣ, Марксовата фамилия броеше още единъ важенъ членъ: *Елена Демутъ*. Родена въ една селска фамилия, постъпи за слугиня още съвсѣмъ малка, току-рѣчи дѣте, отдавна преди оженването на госпожа Марксъ. Когато послѣдната се ожени, Елена не я остави, тя обрат-но посвѣти себе си на Марксовата фамилия съ такова самопожертвование, щото себе си забравяше съвсѣмъ. Тя при-дружаваше г-жа Марксъ и нейния мъжъ презъ всичкото време на пътуването имъ по Европа и раздѣляше съ тѣхъ тѣхното изгнание. Тя бѣше практическа домакиня, която въ най-тѣжкитѣ обстоятелства на живота трѣбваше да побѣдя-ва. На нейната акуратност и спестливостъ, на нейната пох-ватливостъ, трѣбва да се благодари, че фамилията никога не оставаше поне безъ най-необходимото. Тя разбираше всичко: тя готвеше и се грижеше за домкинството, тя о-бличаше дѣцата и кърпеше скѣсанитѣ дрѣхи, които тя за-едно съ г-жа Марксъ ги шиеше. Тя бѣше економка и ма-йордомъ на къщата, която управляваше. Дѣцата я обичаха като майка, и тя се ползуваше у тѣхъ съ майчинъ автори-тетъ, защото тѣ срѣщаха у нея едно майчино расположе-ние. Госпожа Марксъ се отнасяше къмъ Елена, като къмъ интимна (най-близка) другарка и Марксъ хранѣше къмъ нея едно голѣмо уважение; той играеше съ нея шахмати и чес-то се случаваше да изгубва партията. Еленината любовъ

къмъ Марковата фамилия бѣше слѣдна; всичко що правяха Марксови бѣше добро и нищо не можеше да бѣде тѣй добро; който критикуваше Маркса, той имаше работа съ нея. Всѣки, който влизаше въ близко знакомство съ фамилията, зимаше го подъ своята майчина протекция. Тя, тѣй да се каже, усинови цѣлата фамилия на Маркса. Елена преживѣ Маркса и неговата жена и сега нейната грижливост мина въ къщата на Енгелса, когото тя отъ младост познаваше и върху когото тя прострѣ расположението, което тя хранѣше къмъ Марковата фамилия.

Впрочемъ Енгелсъ бѣше, така да се каже, тѣй сжщо членъ на фамилията. Дъщеритѣ на Маркса го наричаха свой втори баща. Той бѣше *алтеръ ею* (други азъ) на Маркса. Презъ дълго време никога не отдѣляха въ Германия тия двѣ имена, които историята за винаги съвмѣстно ще ги записва. Марксъ и Енгелсъ въ своя вѣкъ осжществиха идеала на приятелството, който рисуватъ античнитѣ (древнитѣ) поети. Отъ млади години тѣ заедно се развиваха и живѣяха въ най-сърдечна общностъ на идеитѣ и чувствата, въ еднакви революционни агитации участваха, и додѣто можѣха заедно да бждатъ, работѣха сжщо заедно. Вѣроятно тѣ би работили още дълго време наедно, ако да не бѣха ги принудили събитията неочаквано въ продължение на двайсетъ години да живѣятъ раздѣлени. Подиръ поражението на революцията въ 1848 г. Енгелсъ трѣбваше да отиде въ Манчестеръ, когато Марксъ бѣше принуденъ да остане въ Лондонъ. Но тѣ продължаваха да живѣятъ въ своя общъ духовенъ животъ, защото тѣ току-рѣчи ежедневно съобщаваха своитѣ мнѣния върху политическитѣ и научнитѣ дневни събития, както и върху умственната си дѣятелностъ. Когато Енгелсъ свърши своята работа въ Манчестеръ, побърза да го остави и да се пресели въ Лондонъ, гдѣто той нито на десетъ минути не се отдалечавахе отъ своя сжжпоцѣненъ Марксъ. Отъ 1870 год. до смъртъта на своя приятел не се е минувалъ день да ги не виждатъ заедно.

Бѣше цѣлъ празникъ за фамилията на Маркса, когато Енгелсъ извѣсти, че той ще дойде у тѣхъ отъ Манчестеръ. Говорѣха много преди пристиганието за предстоящото му посѣщение, но въ деньтъ на неговото пристигване Марксъ ставаше тѣй нетърпѣливъ, щото рещо не можеше да работи. Драмата приятели се-

дѣха тогава, като пушеха и пиѣха цѣла нощъ заедно, за да си разкажатъ случившитѣ се събития отъ раздѣлението имъ насамъ.

Марксъ туряше мнението на Енгелса по-високо отъ всѣко друго, защото Енгелсъ бѣше чловѣкътъ, когото той смѣташе за даровитъ и който ще бѣде неговъ сътрудникъ. Енгелсъ бѣше за него цѣла публика; за да го увѣри, за да го привлече къмъ нѣкоя негова идея, не съставлягаше за Маркса нѣкакъвъ голѣмъ трудъ. Видѣхъ напримѣръ, че той цѣлия томъ отъ ново прецѣди, за да намѣри отново факти, които му трѣбواха, за да измѣни сждението на Енгелса върху нѣкакъвъ за мене не памятенъ и неваженъ пунктъ на политическата и религиозната война на Албигойцитѣ. Да добие мнѣнието на Енгелса бѣше за него тържество.

Марксъ се гордѣеше съ Енгелса. Той ми изброяваше съ задоволство всички нравствени и умственни преимущества на своя приятель. Той пътува съ мене нарочно до Манчестеръ, за да ми го покаже. Той се чудѣше на извънредната разностранность на неговитѣ научни знания и се тревожеше отъ незначителни събития, които можѣха да го сполѣтятъ. „Азъ винаги треперя“ казваше ми той, „да не би да му се случи нѣкое нещастие на нѣкой ловъ, въ който той взимаше участие съ страсть, като припуска презъ полето въ галопъ и прескача всички препятствия“.

Марксъ бѣше такъвъ сжщо добъръ приятель, както и нѣженъ съпругъ и баща. Но той намираще така сжщо въ своята жена, въ своитѣ дѣщери, въ Елена и Енгелса сжщества, които заслужваха да бждатъ обичани отъ единъ чловѣкъ, като него.

(Свѣрижктъ за идущата книжка).

СОЦИАЛЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ.

*Международната манифестация на
работниците на 1-ий Май.*

Тая година работниците от двата свѣта третий пѣтъ вече празнуватъ 1-ий Май, или 19 Априлий по нашему, Международното работническо общество третий пѣтъ вече свиква своитѣ освободителни дружини подѣ червенитѣ знамена на социализма. Рѣшението на всемирния социалистически конгресъ въ Парижъ отъ м-ць Юлий 1890 год., което гласеше да се поканятъ работниците отъ цѣлия образованъ свѣтъ за да искатъ въ единъ и сѣщъ день, на 1ий Май, чрезъ една обща манифестация, *8 часа работа, 8 часа почивка и 8 часа сънъ*, това скромно рѣшение третий пѣтъ вече се чува отъ едина край на свѣта до другия и застрашава международнитѣ експлоататори. И колкото повече се усилюва движението, колкото по съзнателно и активно става то, толкова по вече се изостря борбата между буржуазията и пролетарията, толкова по безсилна става злобата на правителствата. Вълната на работническото движение отъ день на день става по величествена и по опасна за господствующата класа. Непремиримитѣ интереси правятъ и борбата непремирима, борба за животъ или смъртъ на сегашната хищническа наредба.

Да се намали работния день на 8 часа, не значи ли това да се продължи и подобри тѣлесния, умствения и нравствения животъ на работникътъ, да се увеличи заплатата му, да му се даде възможность да ходи по често на публичнитѣ събрания, да участвува въ политическия животъ на страната и да води по-смѣло и по-енергично борбата за своето пълно економическо и социално освобождение? Да, това именно означава исканието на работниците, и въ името на това искание тѣ манифестиратъ всѣка година на 1ий Май. На експлоататоритѣ не се харесва това искание, тѣмъ неимъ е въ интереса да се намали работния день, защото по тоя на-

чипъ се намалява извора на експлоатацията, намаляватъ се тѣхнитѣ приходи, а работникътъ става по свободенъ и живѣе по добръ. Капиталиститѣ много добръ разбиратъ, какво могатъ да направятъ работниците, щомъ тѣ ясно съзнаятъ своитѣ классови интереси, щомъ се организиратъ въ една силна международна работническа партия. Има отъ що да се страхуватъ народнитѣ грабители. Международния съюзъ на работниците е вече дѣло свършено. На 1ий Май, експлоатиранитѣ и угнетенитѣ отъ едина край на свѣта до другия, безъ разлика на полъ, вѣра, народностъ и възраст, чрезъ гори и морета си подаватъ братска ръка и съ еднакви надѣжди манифестиратъ въ полза на своето освобождение. Тѣ иматъ една обща программа, стрѣмятъ се къмъ една и съща цѣль, употребяватъ едни и същи сили и организиратъ една обща работническа армия, отъ мирното движение на която въ тоя день треператъ основитѣ на капиталистическото общество,

* * *

Тая година 1ий Май се отпразднува много по-тържественно и по-величественно отъ миналитѣ двѣ години. Отъ мирна манифестация въ полза на 8 часовия работенъ день, 1ий Май стана вече всемирненъ демонстративенъ празникъ на *труда*, на угнетенитѣ противъ тѣхнитѣ угнетители, на международната солидарностъ на работниците.

Нѣколко седмици преди 1ий Май, буржуазнитѣ вѣстници въ Европа захванаха да тръбятъ и да подканватъ своитѣ правителства да взематъ „неуднитѣ мѣрки“ за запазване редътъ и тишината. Разбира се, правителствата, като изразители и защитници на буржуазията, не можаха освѣнъ да изпълнятъ пейнитѣ повелителни искания. Тукъ нѣма нищо чудно. Естественъ бѣше страхътъ на експлоататоритѣ. Зеръ експлоатиранитѣ тържественно искатъ да заявятъ своитѣ права и да протестиратъ противъ своето робско положение. Тѣ сж опасни хора за държавата, за организираната политическа властъ на буржуазията, съ която се поддържа днесъ робството въ обществото.

Въ Италия още въ началото на м. Априлий, Министра на Вътрѣшнитѣ работи издаде слѣдующия приказъ: „Забраняватъ се публичнитѣ събрания. Окржнитѣ Управители могатъ да позволятъ частни събрания само когато се увѣрятъ, че редътъ нѣма да бжде нарушенъ. Строго да се слѣди за дѣйствиата на заподозренитѣ

граждани. Да се пазятъ държавнитѣ и индустриалнитѣ учреждениа. Да се уголѣми полицията и гарнизонитѣ въ голѣмитѣ градове и въ работническитѣ центрове. Въ столицата да се взематъ особни мѣрки за запазване банкитѣ и другитѣ кредитни учреждения. Отъ 29-ий Априлий до ново распореждане жандармитѣ и полицейскитѣ агенти не бива да излизатъ безъ револвери“.

И тоя рѣшителенъ приказъ бѣше точно изпълненъ. „Благодарение на многобройнитѣ предпазливи мѣрки, пише корреспондентинътъ на „Танъ“ (Време) отъ 28 Априлий, които сж взети въ всичкитѣ голѣми центрове на Италия, правителството вѣрва, че 1-ий Май ще премине безъ особни случки. Правителството е арестувало много заподозрени хора. Въ расстояние на 4 дена въ Римъ сж арестувани около 60 души. Градътъ е раздѣленъ на 12 участъци и при всѣкой участъкъ има по единъ полицейски инспекторъ, подъ началството на когото ще дѣйствуватъ жандармитѣ и войската. . . . Презъ нощта полицията и войската ще обикалятъ градътъ, особено работническитѣ квартали. . . . Сжщитѣ мѣрки сж взети въ Туринъ, Миланъ, Ливорно, Флоренция, Неаполъ, Венеция и на всѣкъдѣ, гдѣто могатъ да станатъ безредици. Артилерията тѣй сжщо ще окупира нѣкои мѣста отъ градътъ. Кавалерията ще минава презъ работническитѣ квартали; всичкитѣ публични учреждения ще се пазятъ отъ войската“.

Като чете човекъ тия редове, неволно се пита: какво е назначението на сегашнитѣ постоянни армии, кого защищаватъ тѣ? Страната ли отъ вънкашния неприятель, или буржуазията отъ пролетарията? Очевидно е, че въ сегашно време тѣ сжществуватъ само за да защищаватъ живота, имота и свободата на експлоататоритѣ и винаги да потѣпкватъ бѣдния и угнетения народъ, когато той рѣшително поиска да скъса веригитѣ на робството.

Както ще видимъ по надолу, италианскитѣ работници останаха непоколебими въ своитѣ рѣшения да празнуватъ 1-ий Май заедно съ другитѣ работници въ двата свѣта.

Заплашванията на буржоазията и строгитѣ мѣрки на правителството не можаха да направятъ друго, освенъ да раздразнятъ още повече и безъ това раздразненитѣ отъ гладъ работници. Тия послѣднитѣ съ още по голѣмъ интересъ посѣщаваха публичнитѣ събрания и четяха социалистическитѣ вѣстници, въ които се агитираше въ полза на 8 часовия работенъ день и се разясняваше значението на празникътъ 1-ий Май. За тая цѣль се появиха даже специални вѣстници, които носеха името „1-ий Май“.

Въ Франция сегашния министъръ на „Вътрѣшнитѣ работи“ по полицейскитѣ си способности не пада по долу отъ своя обанкрутенъ предшественикъ Констада. Убийствата въ Фурми сж още прѣсни въ паметта на всички. Изборътъ на Лафарга за депутатъ въ парламента, това извънредно касиране на „законната присѣда“ отъ *народния сждъ* и до сега още тревожи буржуазията. Народътъ стѣпка въ краката си тая „законна присѣда“ и на пукъ на буржуазията извади своя мъченикъ отъ тъмницата и го испрати да засѣдава въ парламента и да бѣде живъ протестъ противъ класовата справедливостъ на буржуазната република. Това е едно отъ най важнитѣ събития въ най новата история на Франкуския социализмъ. То даде силенъ потикъ на работническото движение въ Франция, което отъ Парижския Социалистически Конгресъ насамъ постоянно напредва. Въмѣсто да отслабне отъ правителственнитѣ преслѣдвания, социалистическата партия още повече се усили, придоби още повече привърженици, и тая година тя взе най енергично участие въ изборитѣ за градскитѣ съвѣти, които по една щастлива случайностъ станаха на 1-й Май. Тая дата съвпада съ денътъ на международната работническа манифестация и това обстоятелство придаваше особенъ характеръ на работническия празникъ въ Франция. Работниците се приготвяваха да отпразнуватъ 1-й Май съ избирателна побѣда въ градскитѣ съвѣти.

Трѣскава дѣятелностъ кипѣше въ цѣла работническа Франция. Агитаторитѣ и организаторитѣ на партията обикаляха градоветѣ, държаха рѣчи, обясняваха програмата и на всѣкъдѣ приканваха работниците да взематъ най живо участие въ избирателната борба. Поль Лафаргъ, Жюль Гедъ, Тиврие, Феруль, Ренаръ, Дюкери и цѣла фаланга отъ най талантиливи оратори кръстосваха отъ едина до другия край Франция съ цѣль да организиратъ избирателната борба и да улеснятъ побѣдата на французския пролетариатъ. Въ повече отъ 70 градски общини социалиститѣ рѣшиха да побиятъ червеното знаме на социализма да изгонятъ буржуазнитѣ кметства отъ топлитѣ имъ мѣста и да ги замѣстятъ съ свои хора, истински представители на народътъ. Освенъ това, французскитѣ работници искаха да се възползватъ отъ случая и да извадятъ отъ затвора своя мъченикъ Кулена, като го избератъ за кметъ въ Фурми. Това послѣдното обстоятелство още повече оживяваше агитацията, распалваше борбата и караше социалиститѣ да съсредоточаватъ всичкитѣ си усилия въ една обща точка. Въ това време Франция представляваше една отъ най развълнуванитѣ страни въ Европа.

Ето програмата на незабавнитѣ искания, съ които работническата партия взе участие въ изборитѣ за градскитѣ съвѣти.

Членъ 1. Да се учредятъ училищни трапезарии, гдѣто дѣцата ще получаватъ съ намалена цѣна, или безплатно, обѣдъ между сутреннитѣ и вечернитѣ класни часове и да имъ се раздаватъ обуца и дрѣхы два пѣти въ годината, въ началото на зимата и на лѣтото.

Членъ 2. Да се направи задължителенъ осемъ часовия работенъ день въ контрактитѣ за градскитѣ постройки и да се гарантира на работниците минимумъ заплатата, която ще се опредѣли взаимно, съ общото съгласие на градския съвѣтъ и на работническитѣ корпорации и да се запрѣти маршандажътъ (препродаването), който е унищоженъ съ законъ отъ 1848 год. Да се назначатъ инспектори, които да бдятъ натоварени да бдятъ за изпълнението на тия задължения.

Членъ 3. Борсата на трудътъ да се управлява отъ работническитѣ синдикати и корпоративни дружества.

Чл. 4. Да се унищожатъ всичкитѣ октроа върху хлѣбнитѣ произведения.

Чл. 5. Да се освободятъ отъ всѣкакво движимо и лично даждие дребнитѣ наематели, а да се прехвърли това даждие върху едритѣ наематели, като се направи прогресивно. Да се пречистятъ, оздравяватъ и преправятъ за смѣтка на стопанитѣ имъ ония къщи които сѣ признати за не здравословни. Да се облагатъ празднитѣ, безъ постройки, мѣста пропорционално съ пазарната имъ цѣна, а не наститѣ здания — пропорционално съ наемателната имъ стойностъ.

Чл. 6. Наеманието слуги да става чрезъ градскитѣ съвѣти и отъ Борситѣ на трудътъ, или синдикатитѣ, също и оттегляването на наетитѣ вече.

Чл. 7. Да се устроятъ *родилни домове* и *прибѣжище* за старцитѣ и за неспособнитѣ вече за работа. Нощни *прибѣжища* и да се дава храна на пѣтниците, които търсятъ работа и нѣматъ опредѣлено жилище.

Чл. 8. Да се организира безплатна медицинска помощъ и аптеки, които да продаватъ безъ печалба лѣкове.

Чл. 9. Да се устроятъ безплатни публични бани и перални.

Чл. 10. Да се устроятъ сенаториуми (забавачници) за дѣцата на работниците и да се испращатъ въ сѣществующитѣ сенаториуми на градска смѣтка.

Чл. 11. Безплатни адвокати, къмъ които да се обръщатъ работниците за своитъ дѣла.

Чл. 12. Заплатата на градскитѣ чиновници да не надминува най голѣмата заплата на работниците, тъй щото да се не отстранява отъ управлението на общината цѣла една най многобройна класа граждани, които нѣма другъ источникъ за прехрана освѣнъ трудътъ.

Чл. 13. До като се уреди сѣдопроизводството на прюдомитѣ (смѣсенитѣ сѣдилища, въ които половината отъ сѣдиитѣ сѣ работници, а другата половина господари) въ интереса на работниците, трѣбва да се плаща на сѣдиитѣ работници една заплата, която да ги прави напълно независими къмъ господаритѣ.

Чл. 14. Да се обнародватъ рѣшенията на градския съвѣтъ въ единъ градски официаленъ вѣстникъ.

По случай на 1-й Май и на изборитѣ, Французскитѣ социалисти, отъ разнитѣ фракции, които до това време дѣйствиуваха разпокжсано, съединиха се въ единъ общъ социалистически съюзъ и съ общи усилия взеха рѣшително участие въ изборитѣ за градскитѣ съвѣти. Като плодъ отъ това съединение въ надвечерието на международния работнически празникъ се появи вѣстникътъ „Манифестацията на 1-й Май“, официаленъ международенъ органъ отъ главния организационенъ комитетъ, въ който взеха участие най виднитѣ социалисти въ Европа.

Французскитѣ социалисти рѣшиха да организиратъ единъ общъ митингъ въ Парижъ на 1-й Май и за тая цѣль тѣ сѣ обърнаха къмъ работниците съ едно въззвание. Въ това въззвание, слѣдъ като приканватъ работниците да употрѣбятъ всички срѣдства, които иматъ на разположение, а главно общото гласуване, което може да принесе дѣйствителна полза на социализма, ако народътъ умѣе за напредъ да си послужи съ него по умно, да завладѣе общинскитѣ съвѣти и да настани въ тѣхъ социалисти свѣршватъ така.

„Пробуждайте се, работници, дѣйствиувайте сами и новото общество, което се приготвява въ сегашното общество, скоро ще се яви. То окончателно ще освободи работникътъ, на всички ще осигури правото и сѣществуванieto и ще ги освободи отъ грижата за утрѣшния день.

Прочее, работете мѣжки за да подобрите сегашното си положение и най вече да избавите дѣтцата си отъ общественния адъ, въ който живѣемъ“.

Въ отговоръ на заявленiята на социалиститѣ правителството

се закахи съ пай строги мърки да попрѣчи на манифестацията. На 19-й Априлий то издаде единъ циркуляръ, напечатанъ въ „Танъ“ (Време), който гласеше така: „Всичкитѣ военни начальници трѣбва да се намиратъ на своитѣ постове и да бѣдатъ готови да помагатъ съ своитѣ отряди на гражданскитѣ власти. На 1 Май нѣма да се дава отпускъ нито на офицеритѣ нито на солдатитѣ.... Войскитѣ ще изпълняватъ своитѣ приказания хладнокрѣвно и рѣшително.... Забранява се на войницитѣ отъ всичкитѣ чинове да се сношаватъ съ населението, да влизатъ въ публичнитѣ заведения, въ които се събиратъ манифестантитѣ и да приематъ отъ гражданитѣ покана за посѣщение на домоветѣ имъ. Военнитѣ власти ще се стараятъ да не испращатъ слаби отряди войски между многобройнитѣ маси население. Винаги, когато обстоятелствата помагатъ, по добръ е да се испраща кавалерия, отъ колкото артиллерия.... Войската може да стрѣля само слѣдъ като изпълни предписанието на чл. 26 отъ закона, издаденъ на 3-й Августъ 1791 год. и пр“....

Страхътъ на французската буржуазия се усилваше още повече отъ динамитнитѣ дѣйствия на анархиститѣ, които въ надвечерието на манифестацията вдигаха въ въздухътъ къщитѣ и хотелитѣ на частнитѣ хора. Въползувани отъ случая, буржуазнитѣ вѣстници всѣкакъ се стараяха да обвинятъ и социалиститѣ въ тая динамитна мания. Отъ всички страни се сипѣха клевети върху тѣхъ. Но социалиститѣ не само, че нѣматъ нищо общо съ покушенията на анархиститѣ и съ тѣхната тактика, но миналата година на Брюкселския конгресъ тѣ гласуваха едно общорѣшение противъ тѣхъ, съ което ги изключаватъ за напредъ отъ своитѣ събрания.

Трѣбва да забѣлѣжимъ, че спорѣдъ мнѣнието на нѣкой фр. вѣстници въ послѣднитѣ анархически атентати въ Франция иматъ памѣса и официалнитѣ политикани. Искатъ да кажатъ, че Констанъ, за да докаже на обществото, че той е необходимъ чловѣкъ за сегашната държавна наредба, и че само той може да спаси Франция отъ анархиститѣ, подбуждалъ разни свои агенти--провокатори да прѣскатъ динамитъ по улицитѣ, а подкупенитѣ вѣстници да хвърлятъ всичката отговорностъ върху анархиститѣ. Тукъ нѣма нищо чудно, защото французскитѣ буржуазни Министри, за да запазятъ властта, сж си служили съ още по низки срѣдства. Не ще съмнение, че атентатитѣ на анархиститѣ указаха своето влияние върху изборитѣ, наплашиха малодушнитѣ, уголѣмиха злобата на буржуазията въ Франция. Буржуазнитѣ партии за да убѣдятъ

населението да не манифестира на 1-й Май и да не гласува въ полза на социалистическите кандидати, пустнаха въ ходъ най мискински сръдства: заплашвания, съвѣти, плачъ крокодилски, лъжи и клевети.

За да предварятъ сблъскванията, които може да предизвикатъ намѣсата на властитѣ, трима отъ французските депутати социалисти — Поль Лафаргъ, Боденъ и Тиврие заявиха на министерския съвѣтъ това: „Отъ името на пролетариата, на когото ний сме избраници и въ сръдата на когото ний живѣемъ и дѣйствуваме, ний отговаряме за редътъ на 1-й май. Гарантирайте ни само, че Вашитѣ агенти нѣма да нарушатъ тоя редъ и заради това испратете всичките жандарми, полицейски, пѣши и конни стражари да се расхождатъ въ тоя день по селата“.

Такова бѣше настроението на французската буржуазия. Франция се намираще въ военно положение и съ напръгнато търпѣние очакваше 1-й май. А работниците какво правяха въ това време? Оплашиха ли се тѣ отъ движението на войските и полицията, отъ застрашителните заканвания на фабрикантите? Ни най малко. Тѣ правяха публични събрания и се приготвяваха весело и бодро да отпразнуватъ 1-й май съ избирателна побѣда въ градските избори.

Въ Австрия, както миналата година, така и сега, правителството доказва, че то е готово да защищава буржуазията и съ най беззаконни сръдства. Полицията конфискува брошурата на Д-ръ Адлера за 1-й май, но тя веднага пакъ се появи въ второ издание. Безъ да обръщатъ особено внимание на правителственитѣ распорѣждания, социалиститѣ продължаваха да разясняватъ на работниците въ публичнитѣ събрания и чрезъ вѣстниците значението на празникътъ и 8 час. работенъ день. Тѣ бѣха увѣрени, че 1-й май ще мине тържественно и мирно, и безъ участието на пазителитѣ на редътъ. Класовото съзнание на работниците и тѣхната желѣзна дисциплина е гаранция за това.

Белгия е страна на голѣмитѣ работнически стачки (греви) и политически манифестации. До послѣдно време работническата партия бѣше лишена отъ най великото оръдие за борба, отъ правото на общо гласоподавание, на основание чл. 47 отъ Конституцията, който налага париченъ цензъ всѣки избирателъ. Тѣ не можаха да прокаратъ въ парламента представители отъ своята класа да защитаватъ тѣхнитѣ классови интереси. По законодателенъ редъ тѣ не можаха да подобратъ положението си. Ето защо тая година белгийския пролетариатъ посрѣщаше 1-й май не само като всемирненъ

празникъ на трудътъ и на международната солидарност на работниците, но и като празникъ на общото гласоподаване, празникъ на политическата свобода.

Нѣколко дена прѣди 1-й май „Народътъ“, централния органъ на соц. демокр. партия, пишеше: „На 1-й май ще гледаме цѣль единъ народъ на крака напустналъ сѣчивата и работилницитѣ съ цѣль да провъзгласи идеята на избирателното право и да каже на привелигированитѣ, че е настаналъ часътъ да слѣзатъ отъ мѣстата си и да ги отстъпятъ на истинския народъ. Тоя пжтъ ще видимъ това, което никога не сме виждали: жени и дѣца ще стоятъ въ нашитѣ редове; около червеното знаме ще пѣятъ химнитѣ на свободата и на братството. Присѣтствието на еднитѣ и на другитѣ на манифестацията ще покаже добръ, че цѣлото работническо семейство е заинтересувано въ тоя избирателенъ въпросъ, и че на общото гласоподаване народътъ гледа като на едно велико освободително срдство, въ което почиватъ неговитѣ най—мили надѣжди. Никакви смутове сж невъзможни на 1-й май. Тукъ неможе да става съединение съ хора отъ другитѣ класи; работническата класа, сама като класа, ще протестира противъ тиранията, като иска по справедливи учреждения и по добри условия за съществуването“. И както ще видимъ по на долу белгийскитѣ работници оправдаха напълно надѣждитѣ на партията.

Въ Испания централния комитетъ на социалистическата партия още въ началото на м. Априлий отправи едно възвание къмъ всичкитѣ работнически организации за празнуването на 1-й май. Възванието се свършваше съ думитѣ: „Работници! На идущия 1-й май, ний ще покажемъ на буржуазията, че работническитѣ организации искатъ едно законодателство, което да покровителствува трудътъ и унищожаванieto на всичкитѣ привилегии. Нека всички бждемъ на своитѣ постове....“

Сжцитѣ приготовления ставаха въ Германия, Англия, Холандия, въ Америка и Австралия, — съ една рѣчь въ цѣлия работнически свѣтъ. На 1-й май стария интернационалъ се тъкмеше да въскрѣсне въ всичкото си ново величие.

Интересна картина представляваше обществото въ надвечерите на майската манифестация. Въ Европа имаше само двѣ партии, експлоататори и експлоатирани, които стояха една срѣщу друга, като двѣ воинствуващи армии.

* * *

Дойде 1-й май. Въ всички страни и въпреки изкуственните граници, цѣлата работническа класа излѣзе на улицитѣ да манифестира, да заявява своята международна солидарностъ съ другитѣ работници и демонстративно да иска 8 часа работа, 8 часа почивка, 8 часа сънъ. Наредени въ стройни редове, съ червени знамена, съ музики и пѣсни, работницитѣ въ цѣлия свѣтъ тържествено преминаваха по улицитѣ отъ едина до другия край на градоветѣ, явяваха се предъ вратитѣ на министерствата, окр. управления или общинскитѣ съвѣти, държаха рѣчи и слѣдъ това искаха на властитѣ устно или писмено своитѣ най близки искания. Въ тоя день работницитѣ въ цѣлия образованъ свѣтъ брояха подъ едни и сѣщи знамена съ едни и сѣщи искания, вълнувани отъ едни и сѣщи чувства, съгрѣни отъ една обща надѣжда, въодушевени отъ единъ великъ идеалъ — освобождението на човѣчеството. Въ тоя день всичко поблѣднява и онѣмява предъ величието а тая международна работническа вълна. Числото на манифестантитѣ отъ двата свѣта възлизаше на милиони. Само въ Лондонъ манифестираха около 500,000 души работници. И най заблѣжителното е това, че работническитѣ съюзи на Истъ — Ендъ взеха дѣятелно участие въ манифестацията заедно съ другитѣ работници. Тукъ именно се вижда до какво високо классово съзнание и политическа зрѣлостъ е достигналъ английския пролетариатъ. Въ всичкитѣ индустриални градове на Англия работницитѣ манифестираха въ името на една и сѣща идея: освобождението на трудътъ отъ игото на капиталътъ. Английската буржуазия е била винаги по умпа и по толерантна къмъ работницитѣ. И въ тоя случай тя остана вѣрна на своитѣ либерални традиции. Правителството не попрѣчи на манифестацията.

Въ Франция манифестацията на 1-й май предаваше особенъ характеръ на изборитѣ за градскитѣ съвѣти. Работницитѣ съ музики и пѣсни отиваха къмъ избирателнитѣ урни и съ увѣренностъ въ побѣдата пуцаха своитѣ бюлетини. Тѣ сѣ надѣваха само на себе си, тѣ не очакваха помощъ отъ нѣкоя партия, защото всички партии, безъ разлика на име и программа, сѣ нейни принципиални противници. Обаче не тѣй постѣпиха другитѣ партии. За да побѣдятъ въ Фурми и въ нѣкой други градове властующитѣ републиканци подадоха ръка на монархиститѣ и клерикалитѣ, съ-

дружиха се съ най върлитѣ си политически противници, отстѣпиха имъ по нѣколко мѣста въ съвѣтитѣ и заедно съ тѣхъ гласуваха противъ социалиститѣ. Политическитѣ кавги и разногласия исчезнаха и отстѣпиха мѣсто на международната солидарностъ на експлоататоритѣ. Тукъ се бореше класа, противъ класа — буржуазията, противъ пролетариатътъ. Социалиститѣ трѣбваше да измѣрватъ силитѣ си съ съединенитѣ сили на всичкитѣ буржуазни партии, които въ тоя день образуваха една обща буржуазна партия, партия на днешния редъ. И въпреки всичкитѣ насилия и застрашавания на правителството, въпреки наляганieto на полицията и войската, които подъ предлогъ да пазятъ редътъ и да покровителствуватъ гражданитѣ, казвамъ, въпреки на всичката безсилна злоба на буржуазията, работническата социалистическа партия излѣзе побѣдителка въ изборитѣ. Въ 31 градски общински съвѣти, въ нѣкои болшинството, а други цѣлия съставъ, избраннитѣ съвѣтници на чело съ кметовѣтѣ сѣ социалисти. Числото на всичкитѣ избрани съвѣтници възлиза на 629, за които гласуваха тѣкмо 190,346 души социалисти работници, безъ парижкитѣ. Това е една голѣма побѣда. Тая година социалиститѣ за пръвъ пѣтъ завладяха съ помощта на избирателнитѣ бюлетини и Марсилия, единъ отъ най голѣмитѣ индустриални градове въ Франция. Цѣлия съставъ на чело съ кмета се състои отъ социалисти, които тържествено заявиха на своитѣ избиратели още въ сѣщия день слѣдъ побѣдата, че ще осъществятъ изработената программа въ Лионския социалистически конгресъ.

Побѣдата на социалиститѣ се признава и отъ самитѣ имъ противници. Ето напримѣръ какво писа „Солейлъ“ (монархически органъ въ Франция) на 16 май въ една статия подъ заглавие „Работническата партия“: „най заблѣжителното нѣщо въ изборитѣ за новитѣ градски съвѣти е официалното влизане на работническата партия въ политиката Съ помощта на общото гласуване (сюфражъ юниверселъ) партията на работническитѣ и социални искания стана господарка на градскитѣ съвѣти въ Марсилия, Тулонъ, Норбонна, Рубе, Монлюсонъ, Коментри, Тароръ и на много други голѣми общини отъ Севѣрнитѣ и Луарскитѣ бассейни и отъ Юго—Западната областъ“

„Това законно завладяване на главнитѣ градски общински съвѣти отъ напредничавия социализъмъ е едно събитие, значението на което не може да се отрича. Въ Рубе вий виждате работници, които до вчера бѣха въ работилницата, днесъ тѣ поематъ въ рж-

цѣтъ си браздитѣ на управлението на една голѣма и богата община, на която бюджета възлиза на единъ милионъ лева. *Ний бихме казали, че това е единъ видъ революция.* Но ще се задоволимъ да кажемъ, че работническитѣ маси въ тая минута извършватъ една отъ най интереснитѣ еволюции....

„Това е работническата партия, *четвъртото съсловие*, която иде на властъ, която влиза съ двата крака въ народнитѣ събрания, съ една програма отъ искания, отъ която никакво добро не може да очаква *третото съсловие*, въ ржцѣтъ на което отъ сто години сѣ намира властѣта, държавнитѣ длѣжности и капиталѣтъ. Работническата партия сега вече съзнава своята сила. Тя усилюва своята организация, навиква да се бори прѣтивъ старитѣ буржуазни партии съ оржжието, което правото на общото гласуване ѝ даде въ ржцѣтъ. Побѣдитѣ, които сега тя одържа сѣ гаранция за нейното бѣдѣще тържество. Анархиститѣ не сѣ опасни за буржуазното общество, защото анархическата партия винаги ще представлява едно малцинство. *Опасна е работническата партия, защото тя отъ денъ на денъ става по многобройна, по дисциплинирана, по добръ организирана и може много лесно да се възползува отъ расцеплението на другитѣ републикански и консервативни партии и да придобие болшинство най напредъ въ градскитѣ съветѣ, а послѣ въ народното събрание.* Управляющитѣ републиканци чувствуватъ задъ гърбѣтъ си натиска на работницѣтъ, отъ които единъ денъ ще се прекатурятъ. Работническата социалистическа партия иска едно такова нѣщо, което управляющата републиканска партия пѣма да ѝ даде; тя иска да сѣдне на нейното мѣсто. Тя твърдѣ ясно заявява, чрезъ своитѣ най авторитетни водители, че ще вземе властѣта отъ ржцѣтъ на буржуазията, както тая послѣдната преди 100 години я взе отъ ржцѣтъ на аристократията и духовенството. Наближава минутата, когато единъ работникъ Сиесъ ще може да заповѣда на управляющата класа да изчезне: Какво нещо е четвъртото съсловие? Нищо. Какво трѣба да бѣде то? Всичко. И въ деньтъ, когато социалиститѣ станатъ доста силни, за да се опитатъ сериозно да осъществятъ своята програма, пита се, да ли капиталистическата буржуазия ще може по добръ да се защитава отъ привилегированитѣ класи преди сто години? Тя може да противодѣйствува, като се опира на общо гласуване.“

Такава е исповѣдѣта на единъ противникъ на социализма. Но ний видѣхме отъ послѣднитѣ избори, че и това оржие за борба — общо гласуване — минава вече въ ржцѣтъ на социалиститѣ.

Думитъ на Карла Маркса сж вѣрни. Буржуазията искова оржикето и приготви хората, които ще го насочатъ срѣщу нея. Съ парламентарната форма на управлението тя вмъкна пролетарията въ избирателнитѣ борби, въ които той придоби политическо възпитание и се научи не само да се бори и побѣждава, но и да ръководи общественнитѣ работи. И щомъ политическата властъ падне въ ръцѣтъ му, той ще може да експроприира економически владѣющата класа и ще преобърне земята, фабричитѣ, машинитѣ и всичко въ обществена собственостъ.

И тѣй, работническата манифестация на 1-й май въ Франция се отпразнува двойно по тържественно съ избирателна побѣда. Въ Парижъ, гдѣто нѣмаше избори, социалиститѣ устройха единъ грамаденъ митингъ въ салона Фавие, на който присѣдствуваха 50,000 души работници. Прие се резолюция да се иска отъ парламента да намали работния день на 8 часа.

Въ Германия, Австрия, Италия, Швейцария и изобщо въ цѣла Западна Европа работниците манифестираха мирно, но тържественно. Въ Берлинъ работническия кортежъ сж състоеше отъ 100,000, въ Брюкселъ до 20,000, въ Женева отъ 2000 — 3000 души работници.

Майската манифестация въ Белгия имѣ тол резултатъ, че буржуазията се принуди да ревизира конституцията и да провъзгласи правото на общото гласоподавание. А това е една велика побѣда. Работниците придобиватъ политически права, вратитѣ на парламента се отварятъ и за напредъ тѣ ще могатъ да избиратъ за представители свои хора — социалисти, които по законодателенъ редъ ще се стараятъ да подобрятъ положението имъ, до като найсетнѣ завладѣятъ централната властъ, съ която ще осъществятъ социализма. Отъ сега нататъкъ работническото движение въ Белгия влиза въ нова фаза, отварятъ се нови шансове за побѣда на социал. партия.

Изобщо тая година манифестацията на 1-й май премина мирно почти въ цѣлия свѣтъ. Буржуазията искаше да потопи ржцѣтъ си въ кръвта на работниците, както миналата година, но работниците се оказаха по благоразумни отъ нея. Единодушието, дисциплината и самообладанието на работниците още веднѣжъ дойдоха да докажатъ до каква стѣпенъ е достигнало тѣхното классово съзнание, и какъ добръ тѣ разбиратъ условията на своето пълно освобождение.

Ако работниците се въздържатъ да правятъ частни бунтове

и безредици на 1-й май, то е затова че тѣ не вѣрватъ въ тѣхното освободително дѣйствие. Тѣ съзнателно вече организиратъ и дисциплиниратъ силитѣ си и се стрѣматъ не къмъ частни бунтове, а къмъ социалната революция, която се приготвява отъ историческия вървежъ на обществото. Тѣ добръ разбиратъ, че стѣната на реакцията и на капитализмътъ може да се разруши само отъ задушното дѣйствие на добръ организираната и дисциплинираната работническа армия. И на 1-й май социалиститѣ правятъ опитъ за една международна мобилизация на пролетарията.

Никога и никдѣ въ историята вий нѣма да срѣщнете такова величественно и съзнателно проявление на народната воля, такъвъ съзнателенъ и всемирненъ протестъ на угнетаемитѣ противъ тѣхнитѣ угнетатели. Това е едно ново явление въ най новата история на XIX вѣкъ, едно велико събитие, съ което не може да се сравни нищо отъ миналитѣ времена.

На свършване трѣбва да отбѣлѣжимъ и това радостно явление, че международната манифестация тая година се посрѣщна съчувствено и отъ нашитѣ по съзнателни работници. Въ нѣколко градове българскитѣ социалъ — демократически групи празнуваха 1-й май, макаръ и частно и безъ публични заявления, но празнуваха го като празникъ на трудътъ и на международната солидарностъ на работницитѣ. И у насъ има вече хора, които разбиратъ значението на работническото движение и неговитѣ крайни цѣли. Това сѫ нашитѣ *социалъ — демократи*, които сѫ си поставили за цѣль да развиятъ классовото съзнание у нашитѣ работници, да имъ разясняватъ тѣхнитѣ политически и социални права и да ги организиратъ въ една самостоятелна работническа партия, която подъ знамето на социализма ще се бори за пълното освобождение на народътъ.

Въпрочемъ длъжни сме да употребимъ всичкитѣ си усилия, щото за напредъ нашитѣ работници да взематъ активно участие въ международната манифестация на 1-й май. Ний сме длъжни да ги възбудимъ къмъ самодѣятелностъ, да имъ докажемъ, че време е вече тѣ сами да искатъ реформи, и сами да дѣйствуватъ за своето економическо и социално освобождение.

Нека разберемъ, че наши най вѣрни и най сигурни съюзници въ тая освободителна борба сѫ нашитѣ братя работници тукъ и въ цѣлия свѣтъ.

Да живѣй международния социализмъ!

Да живѣй Братството на народитѣ!

Н. Хр. Габровски.

изъ общественната хроника.

Национализмътъ въ в. „Свобода“. — Всѣко ли битие е егоистично и вѣчепъ ли е национализмътъ? — Буржуазнитѣ наредби и съвременния национализмъ. — Българскитѣ „национални идеи“. — В. „Свобода“ и българскитѣ социалисти. — Клеветитѣ на дописникътъ изъ „тълпата“ и преслѣдваніята противъ социалиститѣ.

Въ една отъ миналитѣ хроники на нашето списание говорихме за национализма. Поводъ да говоримъ за него ни дадоха сжжденията, изказани въ списанието „Мисль“. Единъ отъ сътрудницитѣ на това списание говореше за единъ национализмъ, „напитъ съ всички хуманни идеи, които движатъ днесъ чловѣческото общество“. Тоя национализмъ г. сътрудникътъ на сп. „Мисль“ го препоръчва като „противодѣйствиe“ или като „коррективъ“ на „космополитическитѣ идеи“, които зашамадявали умоветѣ на нашитѣ млади. Ний се помъчихме да докажемъ на г. сътрудника на „Мисль“, че „всички хуманни идеи, които движатъ днесъ чловѣческото общество“ сж „космополитически идеи“, като показахме въ сжщото време и на това, че тия идеи сж *идеитѣ на економическото равенство и свобода между чловѣцитѣ, на братската солидарностъ между народитѣ*. Тия идеи движатъ днесъ чловѣческото общество, съзнателнитѣ народни маси, знаменити учени професори и правдиви чловѣци. За туй ний питахме г. сътрудникътъ на „Мисль“, защо сж тогава противодѣйствията и корективитѣ противъ тия идеи? На това питаніе можехме да очакваме отговоръ отъ „Мисль“. Но ето че намѣсто „Мисль“ дойде да ни възражава в. „Свобода“, въ една статія подъ название: „Обществена хроника. — Антинационализмъ въ научно облѣкло“.

Въ тая статія, която цѣла е една софистика, автора ѝ се мъчи да хвърли прахъ въ очитѣ на читателитѣ съ двѣ мисли. А именно, че всѣко битие било егоистично и че на-

ционализмът не могаль да бжде унищоженъ. За автора на статията това е несъмнѣнно. Но пита се: всѣкога ли *битието* — *человѣкъ* е егоистично и да ли съвременния национализъм е вѣченъ? И на двѣтъ тия питання съвременната наука ни дава съвсѣмъ отрицателенъ отговоръ. Ний тука, по нѣмание мѣсто, нѣма да привеждаме мнѣнията на знаменитѣ въ науката авторитети, които доказватъ днесъ, че въ *битието* — *человѣкъ*, заедно съ самосъзнанието (егоизма), се явява и друго едно чувство, като нравствено начало, — съчувствието къмъ подобнитѣ си, — което го кара да се жертвува инстинктивно за общо добро. За нашата цѣль стига да обърнемъ тукъ внимание върху общезвѣстния днесъ фактъ, че егоизмътъ у битието — *человѣкъ* при извѣстни економически условия отстъпва съвсѣмъ на заденъ планъ. За примѣръ на такива економически условия ни служи първобитния комунизъмъ, дѣто битието — *человѣкъ* е живѣяло и умирало за цѣлата община, безъ да противутура своето лично „азъ“ на цѣлото; дѣто личното „азъ“ и цѣлото се намираха въ една пълна хармония. При бѣдѣжитѣ социалистически наредби, основани на общественния трудъ (който и днесъ сѣществува) и на общественното ползувание отъ продуктѣтъ на труда (което днесъ е частно и грабителско) егоизмътъ не ще има възможность да се развива. Нравственнитѣ понятия на битието — *человѣкъ* зависятъ отъ економическитѣ условия, въ които живѣе. Ако днешнитѣ буржуазни економически наредби издигатъ на пръвъ планъ егоизма, други економически наредби по-справедливи и по-съотвѣтствени на производителнитѣ сили на съвременнитѣ народи ще издигнатъ на първо мѣсто противоположни на егоизма чувства, общественнитѣ инстинкти. Това ни казва съвременната наука.

Ний не говорихме, че „националния егоизъм е изворъ на борбата“. Но това е цѣла истина, както е истина и това, че национализмътъ не всѣкога го е имало и не е вѣченъ. Съвременния национализъмъ е плодъ отъ съвременнитѣ буржуазни наредби. Ако днесъ националнитѣ идеали сѣ нѣкому най-потрѣбни на свѣта — това е буржуазията. Национализмътъ захваща да се развива отъ началото на тоя вѣкъ, когато се захваща развитието на съвременното капиталистическо производство. Но отъ това е ясно, че съ изчезванието на съвременнитѣ буржуазни економически наредби, — а къмъ

това ни води самото развитие на човѣчеството — ще изчезне и съвременния национализъмъ. Такъвъ е естественния законъ на човѣчeskото развитие.

Колкото до мнѣнието ни за българскитѣ „национални идеи“, автора на „Общественната хроника“ въ в. „Свобода“ се приструва, че не разбира. Между това ний съвсѣмъ ясно говоримъ, че въ това отношение всички пктища сж стрѣзани за нашата „интелигенция“. Днесъ когато у насъ всичко се централизира и общественната инициатива е понижена до нула; днесъ когато у насъ всичко общественно и национално движение не се явява като плодъ на едно общественно мнѣние (което впрочемъ го нѣма и не може да се развие); днесъ когато обстоятелствата сж такива, щото заявленията на общественни симпатии и антипатии, на националнитѣ съчувствия и несъчувствия могатъ да ставатъ само въ предписани форми; — може ли днесъ нашата „интелигенция“ да направи нѣщо за събдванието на националнитѣ идеи? За събдванието на послѣднитѣ се иска широка общественна инициатива; трѣбва да приема въ тѣхъ самостоятелно участие и цѣлото общество, и цѣлия народъ, а не само правителствата и чиновничеството. Национализмътъ въ Европа бѣше най-силенъ, когато управляющата класа — буржуазията — вмъкна въ своитѣ стремления массата, цѣлото общество и се облѣгаше на общественната инициатива. Гдѣ е у насъ всичко това? Има ли у насъ нѣкакво значение общественното мнѣние?

Казватъ, че нашата интелигенция имала какво да работи за събдванието на националнитѣ идеи. Показватъ на националното съединение и за неговото събдване на една черковно-просвѣтителна дѣятелностъ въ другитѣ български области. На това отгорѣ ний сме въ правото си да кажемъ онова, що едно време сж говорили нашитѣ политически революционери: „Свободата не ще екзархъ, иска Караджата“. Но да държи нашата „интелигенция“ тавъвъ единъ езикъ, ще рѣче да попадне на скамейката на подседимитѣ за догачение правата на Негово Величество Султана. Отъ друга страна, при днешната политика на европейскитѣ буржуазни държави, цѣльта на които е да отварятъ колонии и да завоюватъ нови пазари за стокитѣ, националното съединение на българитѣ още повече се осложнява, още повече се ту-

ря и въ зависимостъ отъ дипломатическитѣ случайности. Какво може тука да направи нашата „интелигенция“ за националнитѣ идеи? Има ли тя възможностъ да мисли за националната политика? Ето що питахме ний. И ний мислимъ, че говоримъ ясно.

Въ сжщата хроника, въ която говорихме за национализма, спомѣнахме, че извѣстна частъ отъ нашата интеллигенция не взема предъ очи едно нѣщо. А именно факта, че ако днесъ националнитѣ идеи блѣднѣятъ предъ „космополитическитѣ“, не са криви послѣднитѣ или тѣхнитѣ привърженици. Криеъ е въ това вѣкътъ, въ който живѣемъ; криви сж съвременнитѣ економически наредби. Колкото по-несъстоятелни ставатъ буржуазнитѣ наредби, рожба на които е съвременния национализъмъ, толкова повече блѣднѣятъ идеалитѣ на послѣдния. Национализмътъ днесъ се измѣсти отъ международната солидарностъ на освободителната работническа класа, на всесвѣтската Социална-Демократия. Но автора на „Обществена хроника“ въ в. „Свобода“, както и нейнитѣ дописници не могатъ друго-яче да говорятъ за „противотечения“, които не имъ се харесватъ, освѣнъ съ нападки и даже псувни. Така се относеше „Свобода“ и къмъ нашето социалистическо движение. При всичко, че българскитѣ социалисти, които подъ названието социално-демократи отдѣлиха себе си отъ различнитѣ не опредѣлени утописти, нихилисти и т. н., които приеха програмата и тактиката на Европейската Социална-Демократия и които не веднѣжъ въ сп. „День“ и въ изданията на „Българската социално-демократическа Библиотека“ изявиха своитѣ отношения къмъ окръжаващитѣ, къмъ политиката и економическитѣ явления, своята тактика и дѣятелностъ, — при всичко това в. „Свобода“ продължава да смѣсва социално-демократитѣ съ анархиститѣ, утопиститѣ и т. н. и да дава мѣсто на колонитѣ си на най-гнуснитѣ клевети противъ българскитѣ социалисти.

Въ брой 799 на тоя вѣстникъ единъ *единъ дописникъ* който се скри задъ гърбътъ на „тълпата“, въ дописката си отъ Шуменъ подъ название „Нашитѣ Социалисти“ между другитѣ гнусни клевети, които може да измисли само една кална съвѣсть, иде публично да лъже, че въ гр. Шуменъ властитѣ уловили нѣкакъвъ си „словослагател-социалистъ“ който ужъ крадѣлъ отъ господаря си пари, книги и т. н.

При туй г. дописникътъ прибавя, че у тоя въображаемъ отъ него социалистъ намѣрили и отрова! — Нищо подобно не се е случвало въ гр. Шуменъ. Ний живѣемъ въ Шуменъ и не знаемъ нѣгой отъ социалиститѣ да е уловенъ въ кражба или преслѣдванъ за такова нѣщо. Никакви кражби отъ социалисти не сж извършвани. Г. дописникътъ на в. „Свобода“, публично лъже; той излиза единъ *публиченъ лъжецъ* и клеветникъ.

Негова милость г-динъ дописникътъ „изъ тълпата“, както се вижда отъ всичко, е голѣмъ майсторъ на различни измислици. Така той измисли още, че идеалътъ на европейскитѣ социалисти билъ „социалното устройство на България“. Тъкмо тогава, когато България най-много мисли за индустриалното си развитие, което създава сжщитѣ явления, които то е създадо въ Европа, г. дописникътъ иде да преноржчва нашето социално устройство за идеалъ на европейскитѣ социалисти. Такива глупави социалисти ний не знаемъ да има въ Европа. Г. дописникътъ „изъ тълпата“ всичко това измислюва или нарочно или пъкъ той е невъобразимъ невѣжа. Последното, обаче, ще е по-вѣрно, защото той дири социализма въ „Крейцеровата соната“ на гр. Толстой, когото никой не смѣта за социалистъ, но който талашливо описва съпружеската измама, семейния развратъ и распутностъ въ привилегированитѣ господствующи днесъ класове и който развратъ се разпространява у насъ напоследъкъ отъ самитѣ наши буржуа. За голѣмото невѣжество на г. дописника говори и това, че той дири социализма въ известната книга „Бракъ и безбрачие“.

Гнуснитѣ клевети, които така изобилно измислюва г. дописникътъ „изъ тълпата“ иматъ за цѣлъ да покажатъ, че нашето правителство не е нито толкова енергично, нито толкова умно спрямо „социалистическата язва“, колкото той е енергиченъ и уменъ. Г. дописникътъ иска преслѣдания и преслѣдания върли. Не ще и дума, че единъ *мътаджия* никога не се спира нито предъ обратната страна на преслѣданията на всѣко идеално течение, нито предъ цѣлесъобразността имъ. Социалистическото движение у насъ е едно мирно идеално течение. Българскитѣ социалъ-демократи смѣтатъ за пай-естественно *законната дѣятелностъ*. Какво могатъ да припесатъ преслѣданията, които иска да предизвика г.

дописникътъ съ своитѣ клеветѣи противъ социалиститѣ? Сбжд-
ванието на социалистическия идеалъ, дѣто ще се каже и
съсипванието на съвременнитѣ наредби, не зависи само отъ
волята на тия или ония дѣятели. За да се извърши социа-
ленъ превратъ, трѣбватъ и материални условия. Силата на
социализма расте главно споредъ това, до колкото материал-
нитѣ условия узрѣватъ. Ако у насъ социалистическиятѣ идеи
се распространяватъ, това показва, че има вече материални
условия, които спомагатъ за распространението имъ. Колко-
то повече се развивае индустриално, толкова повече мате-
риални условия се създаватъ за распространение на социа-
листическиятѣ идеи, защото индустриалното развитие днесъ
води подирѣ си заедно съ добринитѣ и всички ония злини,
които социалиститѣ искатъ да премахнатъ. Така щото пре-
слѣдванието на социалистическиятѣ идеи у насъ може да да-
де само единъ резултатъ: да отклони отъ правилния пътъ
мирното социалистическо движение и да се създадатъ явле-
ния, които нито сж желателни, нито сж за нѣкого полѣзни.
Ето кое не трѣбва да не изпускатъ изъ-предъ очи противни-
цитѣ на социалиститѣ и любителитѣ на различни преслѣд-
вания

Впрочемъ, преслѣдвания на социализма у насъ има,
макаръ и не такива върли, каквито иска г. дописникътъ
„изъ тълпата“. Въ нѣкои случаи тия преслѣдвания и моти-
витѣ имъ взематъ твърдѣ смѣшни и нелѣпни форми. Но за
това ще говоримъ въ идущий брой. Тука ще спомѣнемъ
само, че социализмътъ у насъ се явява днесъ въ ржцѣтъ
на нискитѣ интригани, на чловѣконенавистнитѣ души и на
различнитѣ ретрогради за срѣдство на отмъщение, оклевет-
тавание и преслѣдвание на своитѣ противници по възглыве
върху живота и отношенията между хората. По тоя начинъ
на послѣдъкъ станаха жертви на нискитѣ клеветѣи и интри-
ги и съвсѣмъ не виновни въ распространението на социа-
лизма хора. Въ идущия брой ще покажемъ и на нѣкои
факки отъ тоя родъ....

ЛИТЕРАТУРНИ БЪЛЪЖКИ.

РАЗЛАГАНЕ НА СТАРИТЪ ОСНОВИ ВЪ НАРОД- НИЯ НИ ЖИВОТЪ.

Г. Веселинъ се явява въ нашата литература преди три или четири години. Главната му писателска дѣятелностъ е белетристиката. Отъ него имаме вече нѣколко расказа, отъ които се види, че той има белетристически способности. Но отъ напечатанитѣ му до сега произведения мжчно може да се сжди за голѣмината и характера на тия негови способности.

Впрочемъ нашата цѣль не е да характеризираме писателската дѣтелностъ на г. Веселина отъ художественна или, както би рѣкълъ г. Д-ръ Кръстевъ, отъ естетическа страна. Нито пъкъ имаме за цѣль да разгледваме всичкитѣ раскази на г. Веселина. За това разгледване даже е рано. Предметътъ на тия литературни бѣлѣжки сж двата расказа, които ни даде той напоследѣкъ. Думата ни е за расказитѣ му, „За чича Стайка“ и „Ратай“. Въ тия раскази г. Веселинъ ни пренася срѣди земеделѣческото население и ни запознава съ явления, които не оставатъ никакво съмнѣние, че въ народния ни животъ става едно пълно разлагание на старитѣ основи.

До колкото знаемъ, г. Веселинъ е първий българский белетристъ, който се залавя съ описванието живота на нашето земеделѣческо и работническо население. Тоя животъ днесъ представлява богатъ материалъ за наблюдения и описания. Въ народния ни поминѣкъ напоследѣкъ ставатъ такива голѣми измѣнения, щото въ кжсо време преобразяватъ цѣлия животъ. Двата расказа, за които ни е думата, не представляватъ пълна картина на измѣнението и превратитѣ, които ставатъ въ поминѣка и живота на земеделѣческото и работническо население, нито на борбата между старитѣ и но-

витѣ елементи, които се вмѣкватъ въ тоя животъ. Но тия два расказа се косватъ до двѣ твърди важни явления въ народния животъ: до разлаганieto на *задружността* и замѣстванieto ѝ съ *индивидуализма* и до *уполъмението на земледѣлческия пролетариатъ*.

Поминѣкътъ и животътъ на нашето земледѣлческо население слѣдъ освобождението вече не приличатъ на поминѣка и живота прѣди освобождението. Преди освобождението земледѣлческото население знаеше само чифчилѣка и овчарството и яко се държеше за тѣхъ. Подиръ освобождението земледѣлческото население не може да се задоволява само отъ чифчилѣкъ и овчарство, та дири и други источники за прехрана. Преди освобождението една земледѣлческа фамилия си изработваше всичко потребно за живѣние, а подиръ освобождението много потребѣи ги задоволява чрезъ купуване и продаване. Най-подиръ, преди освобождението у земледѣлческото население преобладаваше *задружния животъ*. Тогава *звдружното живѣние на братията*, додѣто е живѣ бащата, бѣше общо явление. Даже и подиръ смъртта на бащата синоветѣ твърди не бързаха да се дѣлятъ, като предпочитаха да живѣятъ *задружно*.

Едно време „*задругата*“ е била обща форма на живота на нашия народъ. Както показаха изслѣдванята въ много мѣста „*задругата*“ се запази и у насъ въ първобитната си форма доста на дълго даже и послѣ освобождението. Не ще и дума, че „*задругата*“ и у насъ, както и на всѣкъдѣ, бѣше остатѣкъ отъ първобитнитѣ форми на поминѣка и живота. Нашата „*задруга*“ представляваше едновременно общераспространенъ коммунизмъ, основанъ на общото работение и общото ползуване, който строго се запазваше отъ поколение въ поколение, додѣто най-сетнѣ новитѣ форми на поминѣка не го замѣстиха.

Разлаганieto на „*задругата*“ у насъ се захваща много отрано. Турското владичество на Балканския полуостровъ колкото и да прѣчеше на развитието на подчиненнитѣ народи, колкото и да благоприятствуваше на първобитнитѣ форми на поминѣка и живота на подвластнитѣ му народи, но най-сетнѣ не можеше да противустои на новитѣ стремления на вѣка. Както се знае, въ началото на тоя вѣкъ у европейскитѣ народи се извърши единъ корененъ *економически превратъ*.

Въ основанието на новитѣ *економически наредби* лѣгна *индивидуализмътъ*, сир. *живѣнието всѣки за себе си и осички противъ осички*. На тия *економически наредби* постепенно се подчиняватъ всички народи, даже и най-закжселитѣ. Нуждата отъ пазари и препълването на вътрешнитѣ пазари съ стоки, което се повтара периодически отъ 1825 год. насамъ, кара европейскитѣ държави да *расширяватъ вътрешнитѣ си пазари* чрезъ *колонизация* (заселяване) или чрезъ *економическо завоювание на закжселитѣ народи*.

Балканскитѣ страни, като страни у които при турското властование не можеше да се развие индустрията, представляваха за европейскитѣ капиталисти страни *сгодни за експлоатация*, за пазаръ, дѣто да продаватъ своитѣ стоки. Ревнивото *закриляние на турското господство въ Балканския Полуостровъ* отъ европейската буржуазия може да се обясни само съ това, че въ Турция тя виждаше възможность да *расшири своитѣ пазарища*. Наистина, въ Турция царствуваше *безредие и необезпеченостъ*, нѣмаше и потребнитѣ за търговия *пѣтни съобщения*. Но европейскитѣ правителства въ това отношение *налягаха на нея и я караха да прави желѣзни пѣтища* и да *улеснява внасянето на стокитѣ на всѣкъдѣ въ Отоманската Империя*.

За това колкото по-насамъ вървимъ, толкова по-голѣмо ставаше *влиянието на европейскитѣ економически наредби* върху *формитѣ на поминѣка и живота на балканскитѣ народи*; толкова повече се *вмѣкваше индивидуализма срѣди тѣхъ*. Отдавна преди освобождението се *захваща разлаганieto на „задругата“ въ България*, като се запази по-на дълго само въ нѣкои затѣнтени жглица.

Естествено е, че слѣдъ освобождението и главно отъ като България се свърза съ Европа чрезъ *желѣзници*, *влиянieto на европейскитѣ економически наредби* се усили. *Индивидуализмътъ* се *вмѣкна въ нашия животъ* отъ всѣка страна и старитѣ *основи на народния поминѣкъ и животъ* *захващаха бърже да се разлагатъ*. *Слѣдъ освобождението за „задругата“ не може и да се говори*; *задружния животъ съвсѣмъ се истиква отъ стремлението всѣки да живѣе за себе си*.

Въ поминѣка и живота на земледѣлческото население *измѣненята винаги сж ставали по-бавно*. Но *напоследѣкъ и тамъ разлаганieto върви бърже*. *Напоследѣкъ срѣди нашето*

земледѣлческо население индивидуализмътъ достига пай-широки размѣри. Да се види това не е мѣчно. Стига човекъ да порови архивитѣ на нашитѣ сѣдилища за послѣднитѣ години, за да види до каква стѣпень индивидуализмътъ се вмѣква срѣди нашето земледѣлческо население.

И наистина, нашата сѣдебна хроника днесъ представлява хроника на раздѣлата на селскитѣ имоти, трѣскавото прехвърляние на земята отъ едни рѣцѣ на други. Съ други думи ти ни представлява една война жестока на всички противъ всички: на дѣцата противъ родителитѣ, на послѣднитѣ противъ първитѣ, на братия противъ братия и т. н. и т. н. Отдѣлванието на всѣкого за себе си — ето процесътъ, който става въ земледѣлческото население и който изъ корень преобразява поминѣка и животътъ срѣди него. И тоя процесъ отъ денъ на денъ се усилюва. Всичко помага за осилванието му: външни и вътрѣшни влияния, економическитѣ и политически условия на нашата държава.

Въ разказа „За чича Стайка“ г. Веселинъ ни описва упадѣка на „братската задружностъ“ у чичовата Сѣткова кѣща, който упадѣкъ излиза общо явление срѣди земледѣлческото население и се осѣща отъ него. Чичовата Стайкова кѣща преди освобождението представляваше примѣръ на „братска задружностъ“, а слѣдъ освобождението нагледенъ примѣръ за упадѣка на задружния животъ у насъ.

Чичо Стайко е билъ чифчия и овчаръ. Авторътъ на разказа знае кѣщата на чича Стайка преди освобождението. Въ неговата кѣща тогава са живѣели честито. Рѣдка сговоръ царувала между членовѣтъ на чичовата Стайкова кѣща. Чичо Стайко е запазилъ и поддържалъ въ своята кѣща до послѣдпо време старата задружностъ, комунистическото начало — общо работение и общо ползуване. И чичовата Стайкова кѣща имала доста имоти, биле сж заможни земледѣлци. Затова слѣдъ освобождението чичо Стайко можалъ да издигне нова хубава и широка кѣща съ всички сгодности за една земледѣлческа дружина у насъ. При туй, чичо Стайко ималъ трима синове здрави, работливи, добри и послушни. Той си мечталъ, слѣдъ като ги ожени, да ги нарежда да работятъ *общото* а самъ на старостъ да порохатява.

Когато автора на разказа се срѣщналъ съ чича Стайка вече нѣколко години слѣдъ освобождението, си мислялъ, че

въ чинчовата Стайкова кѣща царува най-добъръ животъ, а чича Стайка смѣталъ за най-честитъ чловѣкъ. Защото авторътъ знаеше, че въ кѣщата на чича Стайка царува още „тази хубава, но рѣдка вече задружностъ и общностъ.“ Но отъ разговора му съ чича Стайка той узна съвсѣмъ противното. Отъ разговора му съ него излезе, че чичо Стайко е много нечеститъ. И най-голѣмото му нещастие се състои въ това, че „братската задружностъ и общностъ,“ която той толкова време поддържаше и отъ която на стари години очакваше спокойствие и радостъ, на очитѣ му се разлагаше, изчезваше. Имότηтъ, който съ общъ трудъ се набра доста и имъ принасяше всичко потрѣбно за живѣние, сега вече се съсипва. Синоветѣ не щатъ да знаятъ за общото. Всѣкой гледа само за себе си. Всѣкой отдѣля своитѣ интереси. Изчезванието на задружността и общността, лошитѣ слѣдствия отъ което чичо Стайко предсѣща,—ето що кѣсаше сърдцето му. Историата на тоя упадѣкъ на старитѣ основи на земледѣлческия поминѣкъ и животъ чичо Стайко ни расправя въ слѣдующитѣ думи, пълни съ горчиви чувства:

„Още не бѣше се прибралъ Мито отъ солдатѣжа, умрѣ свата, Цонковия дѣда. Падна се Цонку миразъ. Зе тричетири нивя, двѣ ливади, и 50—60 овце. До тогава той залѣгаше все за общото, слушаше все каквото му кажа и припикаше дѣто го нарѣдж. Отка зе мираза, токо зафана повечето неговитѣ си пиви да реди и работи; па полека-лека токо зафана—падне ли му редъ--и на вѣнка безъ мой изинъ да поработва, билó на шурия си, билó и на други хора. И зафана отъ тука да сз нахърлява и растурия живота, дѣто азъ мислѣ да го наредж. Отъ тукъ ми трѣгна назадъ.“

Но и Мито, съ помощта на когото чичо Стайко си мислилъ нѣкакъ да оправи работитѣ си, слѣдъ завръщанието му отъ солдатѣжа, трѣгналъ по сѣщия пѣтъ.

„Пое той ужъ еднитѣ волове; взе да поработва съ тѣхъ: —ама зафана сегисъ-тогисъ, подиратъ ли го, и съ дюлгеритѣ да походва. Дордѣ правихме ние кѣщата и отлуканата, той поработва съ тѣхъ, поработва и напोकнъ, и стана си вече дюлгеринъ. —Отъ пролѣценъ той ми вече ептенъ зарѣза воловетѣ и си трѣгна съ дюлгеритѣ. Потегли си той башка на своя глава. Цонко колкото бѣше по-напредъ, сега още по-вече зе да стърни отъ домашнитѣ работи и да си те-

гли на страна — да са мжча. Голѣмия си гледа овцетѣ, за друго се не грижи и не хае. . . .“

Заклучението отъ всичко това е ясно: всѣки потегл „башка на своя глава,“ всѣкий за себе си, никой за общото. Всѣки отъ синоветѣ на чича Стайка си работи своя работа, събира свой частенъ имотъ, трупя свои пари, отдѣлно отъ общото.

„Сѣки си туря на страна и не иска и да знае за общото. А въ една къща не е ли всичко въ една кесия — въ една да се туря и отъ една да се зима — нѣма редъ и оправъ въ тая къща и нѣма тя да прокопса,“ резюмира чичо Стайко историята на упадъка на задружността и общността.

И така, пълненъ индивидуализмъ. А съ него пълно съсипване на старитѣ основи — корененъ превратъ въ поминѣка и живота на земеделѣческото население, общо съсипване и утолѣмение на земеделѣческия пролетариатъ, който утолѣмва числото на „ратаитѣ“.

Не ще и дума, че чичо Стайко е правъ, като казва, че въ една къща, ако всичко не е въ една кесия, въ нея къща нѣма редъ и оправия. Но ако това е право за една къща, още по-право е за цѣлъ единъ народъ. Живѣението всѣки за себе си, а не съ общо работение и ползувание, носи за най-голѣмата частъ отъ народитѣ сиромашия, гладъ, болѣсти, невѣжество и робуване на една шепа готовановци, които живѣятъ съ ограбване на народния трудъ, безъ да работятъ нищо. . . .

(Слѣдва.)

Д. Благовевъ.

КНИЖНИНА.

Социалъ-Демократъ, *Тримѣсеченъ общественно-литературенъ Сборникъ.* Книга първа (Мартъ-Априлъ-Май). Севлиево, 1892. Цѣна 3 лева и 50 стотинки.

Българската социалистическа литература се утолѣми на послѣдѣкъ още съ единъ Сборникъ, името на който исписахъ горѣ. Мѣстото не ни позволява да разгледаме цѣлото му съдържание. Затова тука ще се ограничимъ съ нѣкой други бѣлѣжки върху него.

Първото нѣщо, което удря въ очи, щомъ вземе човекъ тоя Сборникъ въ рѣцѣ, е буквалното подражание въ външността на руския „Социалъ-Демократъ“. Ний вѣрваме, че това буквално подражание въ външността на всѣкого ще прави неприятно впечатление. Защото буквалното подражание въ каквото и да било всѣкога неприятно дѣйствува. Още повече това подражание неприятно дѣйствува, когато то не е нито необходимо, нито пъкъ принася нѣкаква полза. Наистина външността на Сборника е ефективна или бие на ефектъ. Но ефекта е най-малко потрѣбенъ на социалъ-демократитѣ. Идеалитѣ на социалиститѣ сѣ толкова положителни, щото нѣматъ нужда отъ ефектъ и ефектиране на когото и да било. За социалъ-демократитѣ е важно съзнанието на маситѣ, развитието на классовото съзнание у работническата класа, организирането ѝ въ съзнателна социално-политическа партия, която се бори подъ червенитѣ знамена.

Интересенъ е фактътъ, че дѣто работническата класа е организирана въ отдѣлна партия и е силна, тамъ червеното знаме се развѣва не на хартия, а въ живота. Напримѣръ, въ Германия, Франция, Белгия и т. н., дѣто работническитѣ партии сѣ силни, тамъ нито на едно социалистическо списание, или вѣстникъ, или сборникъ нѣма да видите червеното знаме или нѣкакви други външни революционни знакове. И

наопъки, дѣто работническата класа не е организирана въ съзнателна социалистическа партия, тамъ червеното знаме се развѣва преимущественно на хартия. На Сборникътъ „Социалъ—Демократъ“, по подражание на руския, на корицитѣ му се развѣва червеното знаме, на което е написано девизата: „пролетарий отъ всички страни, съединявайте се!“ Да се развѣва червеното знаме, на страницитѣ на едно русско задгранично списание може би да си има пѣкакво значение. Въ Руссия то се е развѣвало въ живота отъ работницитѣ (както въ „казанската демонстрация“), въ Руссия има революционно движение, въ което участвуватъ и съзнателни работници; тамъ се работи за организиранieto на работническата класа въ съзнателна социалистическа партия, най-сетнѣ тамъ кръвъ се лѣе за политически права и свобода.

У насъ нищо такова нѣма. У насъ нѣма организирана „материална сила“, която да развѣва червеното знаме въ живота. Ний, социалъ-демократитѣ, отъ „срѣдата на буржуазията“, нищо още не направихме въ това отношение. Пъкъ и не ний ще понесемъ въ живота това знаме. Ний ще станемъ подъ него, когато работническата партия у насъ го развие и се залови за борба. Така щото, преди да развѣваме червеното знаме на хартия, ний трѣбва безъ шумъ да организираме „материалната сила“, която расте у насъ, да ѝ дадемъ класово съзнание и политическо възпитание, та тя да развие знамето въ живота. Инакъ, по край другитѣ неудобства, излиза малко-много не сериозно отношение къмъ същността на работата. Ето защо ний смѣтаме за излишни външнитѣ украшения на Сборника. Още повече, че той по съдържанито си е предназначенъ за „интелигенцията“. А социалъ-демократитѣ не могатъ да смѣтатъ послѣдната за оная „материална сила“, която ще развѣва червеното знаме въ живота и ще прогласи социалната революция. Това е дѣло на съзнателния и организования пролетариатъ.

Освѣнъ това, външността на Сборника представлява и чисто практически неудобства. Първо, външността му ще отблъсне мнозина страхливи читатели, когато безъ нея можеше да бѣде прочетенъ и отъ такива. Второ, мнозина буржуа, като погледатъ на външността му, ще иматъ удоволствието да се надсмѣятъ надъ Сборника и нѣма да го взематъ въ рѣка, когато инакъ и отъ тѣхъ би се намѣрили, кои да го

прочетатъ. А за социалъ-демократитѣ важно е, щото и нашитѣ буржуа да се запознаятъ съ социалистическитѣ идеи, за да нѣматъ такива диви представления за социалиститѣ. Най-сетнѣ тая излишна външностъ уголѣмява цѣната на изданието, което пакъ не спомага за по-голѣмото му распространение.

Но да минемъ къмъ съдържанието на Сборника. Съдържанието му е много сполучливо избрано. Всички най-добри статии отъ френскитѣ социалистически алманаси сѣ преведени въ него. Нѣкой отъ преводитѣ впрочемъ не сѣ твърдѣ сполучливи, а особено не е сполучливъ преводътъ отъ руски на „Съвременната Националностъ“ отъ германския социалъ-демократъ Кауцки. Впрочемъ ѣдната на кое и да било списание не сѣ преводнитѣ статии, нито пъкъ оригиналнитѣ статии върху отдѣлни специални въпроси изъ науката. Ъдката на всѣко списание сѣ ония оригинални статии, въ които теоретическитѣ знания се прилагатъ къмъ разрѣшението на известни практически въпроси, къмъ обяснението на дадени обществени и нравствени явления. Въ Сборникътъ такива двѣ статии сѣ: „Христо Ботйовъ“ и „Вжтрѣшенъ прѣгледъ“. Въ тия статии, може да се каже, се изказва цѣлото направление на Сборника „Социалъ-Демократъ“.

Но за жалость въ тия именно статии, а най-вече въ статията „Христо Ботйовъ“, срѣщаме такива сѣждения, които могатъ да излизатъ отъ перото на всѣкиго друго, по не и отъ перото на единъ социалъ-демократъ. Авторътъ на тая статия защитава Ботйова отъ обвиненията въ „кассотрошение“ по единъ начинъ много чуденъ. Не стигало на авторътъ да каже, че Хр. Ботйовъ, както и всички тогава наши революционери, е живѣлъ и дѣйствувалъ въ такова време и при такива условия, щото другояче той не е можалъ да постѣпва. Не стигало му да каже, че Хр. Ботйовъ, както всички признаватъ е вършилъ това (ако той наистина е трошилъ каси) съвсемъ безкористно. Не стигало това, ами защитникътъ на Христа Ботйовъ отива да оправдава вече кассотрошението съ иезуитското правило — „цѣльта оправдава срѣдствата“. Ний не щемъ да привеждаме всички криви и забъркани сѣждения на автора въ цѣлата статия и частно върху въпроса за кассотрошението. Ще ги предадемъ само на кратко. Той казва, че въ живота не сѣществували *чисти срѣдства*, че за дости-

гванието на нѣкой общественъ идеалъ можало да се употрѣбляватъ и нечисти срѣдства, че за въ полза на общественното благо можело да се краде у всѣки богаташинъ, който не иска да жертвува за него пари, защото богатството на всѣки богаташинъ било съставено отъ крадени „сиромашки пари“. Впрочемъ защитникътъ на Христа Ботйовъ не всѣкому дава тия права, а само на „историческитѣ личности“. При туй той много произволно опредѣля „историческитѣ личности“. Той опредѣля „историческитѣ личности“ съ „каквината“ на дѣлата имъ. Колкото е по-голѣма „каквината“ на дѣлата на една „историческа личностъ“, толкова по-вече имала право да краде отдѣлнитѣ личности. Отъ всички тия сжждения на авторътъ излиза така: единъ социалистъ, който се бори за вѣстържествуванието на социалистическитѣ идеали, сир. който е, споредъ авторътъ на „Христо Ботйовъ“, „историческа личностъ“, може да краде и даже да убива всѣки буржуа, който не само не иска да даде ни петъ пари за вѣстържествуванието на социализма, но и пречи на социалиститѣ. Защото, споредъ авторътъ на тая теория, „чисти срѣдства не сжществуватъ въ живота“, а „каквината“ на социалистическитѣ идеали е грамадна. Може ли единъ социалъ-демократъ да пише такива пелѣпости? И защо въ живота да не сжществуватъ чисти срѣдства? Днесъ социалъ-демократитѣ на всѣкждѣ отричатъ нечиститѣ срѣдства въ борбата си за вѣстържествуванието на социалистическитѣ идеали. Да се употрѣбляватъ нечисти срѣдства, да се краде и убива всѣки отдѣленъ богаташъ за това, че и тѣ крадѣли е противъ принципътъ на социализма. Принципътъ на социалъ-демократитѣ е борба противъ цѣла „економическа категория“, както казва нашия учителъ Карлъ Марксъ, а не противъ отдѣлнитѣ личности, борба политическа, классова, а не съ убийства и кражби насочени противъ отдѣлнитѣ капиталисти. Социалъ-демократитѣ не могатъ да укривяватъ никоя отдѣлна личностъ въ злинитѣ отъ съвременнитѣ наредби. Защото тѣ сж продуктъ отъ економическото развитие на чловѣчеството. Концентрацията на богатствата става не споредъ волята на хората, а споредъ економическитѣ закони, които правятъ най-подиръ невъзможни и сегашнитѣ наредби, като създаватъ условията за премахванието имъ.

Кжсо казано, единъ социалъ-демократъ разсжждава правопротивоноложно на статията „Христо Ботйовъ“. Български-

тъ социалъ-демократи не могат и не трѣбва да се придържатъ о едни такива криви възглѣдове, каквито намираме въ тая статия. Ний поне не можемъ да раздѣляме такива възглѣдове.

Въ статията „Вжтрѣшенъ прѣгледъ“ така сжщо срѣщаме мисли, които сж въ противорѣчие съ понятията на социалъ-демократитѣ. За примѣръ нека покажемъ на онова мѣсто отъ тоя прегледъ, дѣто прегледвачътъ говори за законопроекта по държавнитѣ недвижими имоти. Споредъ законопроекта държавнитѣ земи ще се продаватъ отъ правителството на тия, които искатъ да регулиратъ имотитѣ си, спр. на тия, които иматъ земя, за да се събере имота на по-едро, та да се експлоатира по-рационално. Прегледвачътъ не удобрява тоя законопроектъ и прави натяквания, защо да не се отстъпали тия земи на дребнитѣ землевладѣлци, които не щѣли да ги оставятъ безплодни. Единъ социалъ-демократъ, който разбира законитѣ на економическото развитие, никога не би искалъ, щото държавнитѣ земи да се отстъпватъ на дребнитѣ землевладѣлци. Единъ социалъ-демократъ би критикувалъ тоя законопроектъ съвсѣмъ отъ другадѣ, а не отъ гледна точка на дребно-буржуазнитѣ интереси. Да се отстъпватъ държавнитѣ земи на дребнитѣ землевладѣлци ще рѣче да се турятъ пречки на естественното течение на работитѣ, искусствено да се задържа економическата еволюция. Историята показва, че това е съвсѣмъ безполезно дѣло. Ако допустнемъ, че Министерството послуша прегледвачътъ, отстъпи държавнитѣ земи на дребнитѣ землевладѣлци, пита се, каква полза ще има отъ това. Ще се спаси ли нашия народъ отъ концентрацията на земята? Не. Концентрацията пакъ ще се извършва. И колкото по-скоро се извърши тя, толкова по-добрѣ. Тука нѣма какво да съжбялава единъ социалъ-демократъ.

Ограничаваме се само съ горнитѣ бѣлѣжки по новия Сборникъ „Социалъ-Демократъ“, които ги правимъ съ цѣль да обърнемъ вниманието на редакторитѣ му върху вопиющитѣ несъгласия съ социалъ-демократическитѣ принципи въ такива статии, които сж ѣдката на Сборника и които опредѣлятъ направлението му. Пада ни се да бждемъ строги въ сжжданията си върху тия или ония правствени и обществени явления у насъ, защото и така нашитѣ хора смѣсватъ социалъ-демократитѣ съ анархиститѣ и др. и иматъ пай-нелѣпи понятия за българскитѣ социалисти.

Както и да е, по пий препоръчваме Сборника на българските читатели хора, които се интересуват от съвременните социални въпроси, а особено препоръчваме общата му част и съвременния му отдѣлъ.

Какъ е и какъ трѣбва да бѣде отъ *Вилхелмъ Либкнехтъ*. Преводъ отъ нѣмски. № 5 отъ „*Българската Социалъ-демократическа Библиотека*“. Шуменъ, 1892. Цѣна 15 стотинки.

Вилхелмъ Либкнехтъ е извѣстния старъ водителъ на Германската Социалъ-демократическа партия. Слѣдъ свършването на университетското си образование той неовратно се предаде на освободителното дѣло на работническата класа, на което дѣло и до сега служи съ своитѣ широки знания, съ своя сериозенъ умъ и неуморима енергия. Вилхелмъ Либкнехтъ и до сега е главенъ редакторъ на централния органъ на Германската Социалъ-демократическа партия. Подиръ Августа Бебеля, той е първия представителъ на работническата класа въ Германския парламентъ, гдѣто и до сега заема първо мѣсто въ парламентарската социалъ-демократическа фракция. Вилхелмъ Либкнехтъ не тѣй често държи скаски, както неговия другаръ Бебель. При всичко това той е произнесалъ въ парламента и въ работническитѣ събрания много скаски, пълни съ сериозни мисли и съ дълбоко значение. Най-сериознитѣ статии върху теоретическитѣ въпроси въ централния органъ на партията принадлежатъ на перото на Вилхелма Либкнехта. Изобщо той е една отъ най-виднитѣ умственни и нравственни сили на Германската Социална Демократия. Вилхелмъ Либкнехтъ сега е на 70 години; но и въ тия преклонни лѣта той си остана бодъръ и смѣлъ борецъ за освободението на поробеното човѣчество. Въ неговитѣ рѣчи и статии дѣпа пълна увѣренность въ въстържествуването на социалистическитѣ идеали и една точна опредѣленность и ясность въ обяснението имъ. Такава е брошурата му, която първи пътъ на български се яви въ страницитѣ на „Денъ“ и която сега „Българската

Социалъ-демократическа Библиотека“ издаде па отдѣлно.

Тая брошура е малка — всичко 24 страници. Но тая малка брошура е едно прекрасно изобличение на безсъвѣстнитѣ клѣвети, които пуца буржуазията и калнитѣ ѝ послѣдователи противъ социалъ-демократитѣ. За да дадемъ на читателитѣ едно понятие за съдържанието на тая брошура, ще направимъ тука нѣколко изводи върху три въпроса, въ които и нашата буржуазия, и нашитѣ кални вѣстникари и писачи клѣветятъ нашитѣ социалисти. Всички клѣвети, които непрестанно се сипятъ върху нашитѣ социалисти, се въртятъ около слѣдующитѣ три точки: че социалиститѣ искали да унищожатъ собствеността, че тѣ искали унижението на жената и съсипване на семейството и че тѣ се гонили подиръ утопии и сж непрактични мечтатели.

Всичко това е едно гнусно изопачавание на истината. Социалиститѣ казватъ, че всички блага, отъ които сега се ползува всѣки културенъ чловѣкъ, сж плодъ на *обществения трудъ*, а не на *личния*, който се губи съ своето пищожество въ всеобщия трудъ. Най трудолюбивий, най-силенъ чловѣкъ днесъ не може да живѣе като културенъ чловѣкъ, „безъ да се ползува отъ всеобщия общественъ трудъ, който е създалъ цѣлата култура и безъ който ний бихме си останали животни, а не чловѣци“. Но неправдата, която искатъ да отмахнатъ социалиститѣ, се състои въ това, че произведенията на общественния трудъ се присвояватъ отъ нѣколцина готовановци, които нищо не работятъ. Съ други думи неправдата, за отмахването на която се борятъ социалиститѣ, се заключава въ туй, че произведението на общественния трудъ не е *общественно*, а *частно*, че много милионни работно население работи за капиталиститѣ и предприемачитѣ, а самò гладува, се мъчи, кисне въ невѣжество и гине отъ болѣсти.

Когато социалиститѣ казватъ, че плодътъ отъ труда на работника трѣбва да бжде собственостъ на работника и че трудътъ трѣбва да бжде наслаждение за чловѣка, а не мъка, както е сега, — когато социалиститѣ казватъ това, буржуазията и нейнитѣ поддържници ги укоряватъ, че искали да унищожатъ собствеността. „Не собствеността трѣбва да бжде отхвърлена, казва Вилхелмъ Либкнехтъ, а обсебването на собствеността, *фалшивата* собственостъ, която е обсебване на *чужда* собственостъ, *общественната кражба*. „Експроприирането на експроприаторитѣ“, го е нарѣкълъ учения по-

литико-економистъ, основателя на научния социализмъ, Марксъ. Никой вече не мисли за „дѣление“ на богатствата. Това нито е научно, нито справедливо. А тѣзи, които приписватъ такова намѣрения на социалиститѣ, показватъ своето невѣжество и своята печиста съвѣсть. Началото, о което се държатъ социалиститѣ и което тѣ искатъ да осъществятъ, е началото на всеобщия, задължителенъ за всички здрави хора, трудъ. *Ползването отъ чуждия трудъ, живѣнието на чуждъ гърбъ*—ето *противъ* кое се повдигатъ социалиститѣ, ето кое искатъ тѣ да отмахнатъ“.

Ползването отъ чуждия трудъ, живѣнието на чуждъ гърбъ, съ една дума *системата на наемния трудъ*, отъ която произлиза съвременната възмутителна неправда—ето противъ кое се борятъ социалиститѣ или партията на социалъ-демократитѣ. Партията на социалъ-демократитѣ иска да отмахне наемния трудъ, който работи за готовановцитѣ, а на мѣсто него да се тури трудътъ, който работи за себе си. „Единичния трудъ, казва Вилхелмъ Либкнехтъ, е непроизводителенъ: трудътъ, както видѣхме трѣбва по сжществото си да бжде *общъ*; слѣдователно, *общъ трудъ* за *въ полза на всѣки отдѣленъ чловѣкъ*—общо трудове и *одио ползване отъ плодоветѣ на труда*. Това е, което социалиститѣ искатъ да турятъ намѣсто днешната грабителска управия.—*Социалистическото—общественното—сдружаване, намѣсто наемния трудъ!*“

Несправедливостъта, противорѣчиата въ съвременнитѣ економически наредби, — а отъ това въ политическитѣ, семейнитѣ и всички други — сж толкова днесъ очевидни и осѣтителни, щото обвиненията, че социалиститѣ искали да унищожатъ собственостъта и сегашнитѣ държавни и общественни наредби, сж съвсемъ безсмисленни. Сегашнитѣ наредби сами себе си отричатъ. Социалъ-демократитѣ само формулиратъ това и на основание на това, що става въ живота, както и на основание на естественитѣ закони на чловѣческото развитие посочватъ и начина за излѣкуванието на чловѣческитѣ общества отъ съвременнитѣ язви, които разбдатъ организма на народитѣ. Когато социалиститѣ показватъ, че сегашнитѣ наредби сж преходни и че тѣ ще бждатъ замѣстени отъ по-високи, както дрѣвната робска организация се замѣсти отъ сръдни-вѣковното дребно производство, а послѣд-

ЛЕОНЪ РИШАРЪ

СВОБОДНАТА ЖЕНА.

Преводъ отъ русски.

Издава Разградското Женско Дружество „*Майчина Грижа*“.

Стр. 277. Цѣна 1. 50 л.

„Д Е Н Ъ“

Ще излиза презъ II-та си годишнина по същата програма, всеки мѣсець въ размѣръ 5 коли.

Абонаментътъ е въ предплата

За година	10 лева
За шесть мѣсеца	5 „
За странство за година	12 „

Разсрочка въ исплащанието става по особено споразумѣние съ Редакцията.

*Абонаменти се приематъ при всяка пощенска станция въ България и у редактора **Янко Сакъзовъ** въ гр. Шуменъ, комуто се исираща всичко що се отнася до списанието.*

На настоятелитъ, които събератъ 10 абонамента въ предплата, прави се отстъпъ едно год. течение.

Бѣлѣжка 1. Миналата годишнина „Денъ“ не можа да я искара на време по причина на болѣвѣста на Редактора и по други прѣчки; затова тая годишнина пачеваме отъ мѣс. Май, което вѣрваме ще бжде улеснение за читателитъ ни.

Бѣлѣжка 2. Тая книжка излѣзе отъ $5\frac{3}{4}$ печатни коли.

Бѣлѣжка 3. Госп. Симеонъ Райповъ не е нашъ агентъ. Това за свѣденіе на старитъ и новитъ ни абонати. Редакцията наскоро ще обяви кой ще бжде агентина на Списанието.

